

Vår demokrati

LANDSKAPSREGERINGENS DEMOKRATISTRATEGI FÖR 2025–2031

Dnr: 2024/2865

PB 1060, AX-22111 Mariehamn

registrator@regeringen.ax

+358 18 25 000

Sammanfattning

Demokrati är ett brett begrepp men förenklat kan det definieras som folkstyre. I global jämförelse är demokratin i Norden och på Åland stark. De demokratiska traditionerna sträcker sig långt tillbaka i tiden och utgör ett grundfundament i våra nordiska samhällen. Särskilt på Åland bidrar självstyrelsen med mycket goda möjligheter till demokratiskt deltagande. Åland har egen lagstiftningsbehörighet inom en mängd områden samt många förtroendevalda på olika nivåer vilket ger näring till demokratin.

Demokratin tillhör alla i samhället – det är vår demokrati. Vi behöver därför värna och fortsätta utveckla demokratin tillsammans. Den här strategin fastställer landskapsregeringens målsättningar för demokratiutvecklingen på längre sikt. Strategin kompletteras av åtgärdsprogram som är specifika för respektive mandatperiod.

Demokratistrategin fokuserar på landskapsregeringens åtgärder men har relevans för hela det åländska samhället. Varje person och organisation kan genom strategin uppmanas att fråga sig – vad gör vi för att främja vårt demokratiska samhälle?

Även om de demokratiska strukturerna huvudsakligen är starka på Åland så finns det utmaningar, särskilt gällande variationer i deltagande. I den här strategin identifieras särskilt följande utmaningar för den åländska demokratin: 1) ett relativt lågt valdeltagande både generellt och särskilt bland unga, inflyttade och män 2) underrepresentation av kvinnor och unga bland kandidater och förtroendevalda, 3) ett lägre politiskt intresse än i Finland och Sverige samt ett lågt förtroende för politiska institutioner, 4) generellt saknas det tillräckliga stödfunktioner för att inkludera personer med olika bakgrund, 5) socioekonomisk utsatthet och dess samband med demokratiskt deltagande 6) en hög andel som uppger att de har personliga eller närstående med erfarenheter av någon form av korrupktion samt 7) tendenser av fler sociala bubblor och ett utmanande av demokratin globalt genom bland annat spridning av desinformation.

Som nämnts redan inledningsvis står demokratin på Åland som helhet fortsättningsvis stark trots dessa utmaningar. I syfte att värna och stärka demokratin på Åland fastställs i den här strategin ett antal huvudmålsättningar och undermålsättningar för landskapsregeringens arbete rörande demokratiutveckling.

Huvudmålsättningarna är:

1. Demokratin ska vara levande och kännetecknas av delaktighet
2. Demokratin ska intressera och engagera
3. Demokratin ska vara välfungerande och uthållig
4. De demokratiska institutionerna ska vara öppna, transparenta och förtroendeingivande
5. Det demokratiska samtalet ska vara livligt men tryggt
6. Det demokratiska samhället ska vara jämställt, jämlikt och fritt från diskriminering

Innehållsförteckning

Sammanfattning	1
1 Inledning.....	4
1.1 Strategins syfte och bakgrund	4
1.2 Demokratins utmanas globalt	5
1.3 Beredning.....	6
2 Vad är demokrati?.....	8
3 Demokratins tillstånd	11
3.1 Representation.....	11
3.1.1 Val och rösträtt.....	11
3.1.2 Invalda i lagting och kommunfullmäktige.....	14
3.1.3 Lagting och landskapsregering	15
3.1.4 Lokal demokrati	17
3.1.5 Politiska föreningar.....	18
3.1.6 Nöjdhet med demokratin och självstyrelsen.....	19
3.2 Deltagande.....	20
3.2.1 Valdeltagande.....	20
3.2.2 Kandidater i allmänna val.....	21
3.2.3 Direkt demokrati och mellanvalsdemokrati.....	23
3.2.4 Civilsamhället	25
3.3 Grundläggande rättigheter.....	27
3.3.1 Yttrandefrihet.....	27
3.3.1.1 Fria medier	27
3.3.1.2 Medie- och informationskunnighet.....	29
3.3.1.3 Konstnärlig frihet.....	29
3.3.2 Social trygghet.....	30
3.3.3 Jämställdhet och icke-diskriminering.....	32
3.3.4 Hat, hot och kränkningar.....	34
3.4 Rättsstaten.....	35
3.4.1 Mellanmänsklig tillit och förtroende för samhällets institutioner	35
3.4.2 Korruption	36
3.4.3 Personlig integritet och säkerhet.....	38
4 Sammanfattning av utmaningar för demokratin.....	40

5 Målsättningar för vår demokrati	42
Bilaga 1: Utgångsvärden	43

1 Inledning

1.1 Strategins syfte och bakgrund

Demokratin, rättsstaten samt de grundläggande och mänskliga rättigheterna har långa traditioner på Åland samt i Finland och fastställs både i grundlagen och självstyrelselagen. I grundlagen fastställs bland annat att till demokratin hör att den enskilde har rätt att ta del i och påverka samhällets och livsmiljöns utveckling, alla människors lika värde samt yttrandefriheten. Ingen får utan godtagbart skäl särbehandlas på grund av kön, ålder, ursprung, språk, religion, övertygelse, åsikt, funktionsnedsättning eller av någon annan orsak som gäller hans eller hennes person.

Enligt 3 § i självstyrelselagen företräds Ålands befolkning i fråga om självstyrelsen av Ålands lagting. Bestämmelsen i självstyrelselagen kompletteras av 2 § i lagtingsordningen för Åland där det bestäms att den offentliga makten inom autonomin tillkommer folket som företräds av lagtinget samt att till den representativa demokratin hör att den enskilde har rätt att påverka samhällsutvecklingen genom att ta del i allmänna val, folkomröstningar och att ta medborgarinitiativ. Åland har även gett sitt bifall till en stor mängd internationella avtal som också ger en rättslig grund för demokratin.¹

Som framgår ovan utgör demokratin, rättsstaten samt de grundläggande och mänskliga rättigheterna ett grundfundament i det åländska samhället. Demokratin är värd att värna och försvara. I syfte att trygga demokratiutvecklingen på Åland behövs ett målinriktat och kontinuerligt arbete som sträcker sig över flera mandatperioder. Landskapsregeringens demokratistrategi är ett dokument som syftar till att fastställa målsättningar för demokratiutvecklingsarbetet och demokratipolitiken på länge sikt. Utgående från strategins målsättningar specificeras och fastställs landskapsregeringens demokratiutvecklande åtgärder i åtgärdsplaner som är specifika för respektive mandatperiod. Strategin fokuserar på landskapsregeringens åtgärder men har relevans för hela det åländska samhället.

Den tilltänkta långsiktiga processen för demokratiutvecklingsarbetet ser ut enligt följande:

1. Demokratistrategin
 - Allmänna målsättningar för en längre tidsperiod (två mandatperioder).
2. Åtgärdsprogram för respektive mandatperiod
 - Respektive landskapsregering fastställer sina prioriterade demokratiutvecklingsområden i ett åtgärdsprogram för respektive mandatperiod.
3. Uppföljningsrapporter för respektive mandatperiod
 - I samband med att en regeringsperiod har avslutats tas en uppföljningsrapport fram som fungerar som bakgrundsunderlag för följande åtgärdsprogram.

Demokratistrategin kompletterar lagstiftningen, utvecklings- och hållbarhetsagendans målsättningar samt landskapsregeringens övriga program och redogörelser. Exempelvis *utvecklings- och hållbarhetsagendans vision (alla kan blomstra på fredens öar)* och mål anknyter i bred utsträckning till demokrati och demokratiutvecklande åtgärder. Specifikt kan dock nämnas mål 2 om att *alla känner tillit och har verkliga möjligheter att vara delaktiga i samhället*. Följande delmål kan även nämnas särskilt:

¹ Se Ålands lagsamling och kapitlet om internationella fördrag.

- 2.1) diskriminering och korruption förekommer inte,
- 2.6) jämställdhet och jämlikhet har uppnåtts, kvinnor, män och inflyttade är representerade i beslutande organ samt
- 2.7) beslutsfattandet är deltagandebaserat, förtroendet för samhällsinstitutioner respektive valdeltagandet är högt, Ålands invånare, förenings- och näringsliv samt myndigheter är delaktiga i att utforma samhället och barn hörs i frågor som rör dem.

Ytterligare kan det särskilt nämnas att Åland är medlem av Unesco. Till Unesco:s viktigaste uppgifter hör främjandet av de mänskliga rättigheterna, yttrandefriheten och pressfriheten. Demokratistrategin bidrar till främjandet av dessa.

1.2 Demokratin utmanas globalt

Under 1900-talet växte demokratin globalt, vilket ledde till ökad frihet och rättigheter för många. Men de senaste åren har denna utveckling vänt och demokratin har försvagats internationellt. Enligt forskningsinstitutet V-Dem:s demokratirapporter har demokratins nivå globalt under de senaste åren sjunkit till de nivåer som uppmättes 1989. Demokratins kvalitet har försämrats bland annat inom områdena för yttrandefrihet, rättsstaten och det civila samhället. Uttrycken för demokratins kris internationellt har främst ansetts vara minskat förtroende för det politiska systemet, ökning av attraktionskraften hos mer auktoritära styrelseskick, ökande elitism inom politiken samt försämringar av medborgarnas läskunnighet. Forskning har visat att den nedåtgående trenden för den liberala demokratin framför allt kan kopplas till finanskrisen 2008, då tron på den liberala demokratin överlägsenhet började vackla på flera håll i världen.²

Demokratin funktionalitet påverkas av globala megatrender³ relaterade till samhällsförändring såsom globalisering, klimatförändring och förlust av biologisk mångfald, strukturomvandling inom ekonomin, omformning av produktionsmetoder och näringsstruktur, befolkningsrörelser, urbanisering, framväxten av nya yrkesgrupper, förändringar i etablerade ekonomipolitiska maktförhållanden och förändringar relaterade till mediemiljön. Samtidigt som dessa megatrender påverkat världen har sociala medier uppstått vilket medfört möjligheter till mer direkt inflytande men samtidigt också manipulation av åsikter. Fler så kallade "sociala bubblor" har uppstått i samhället och det finns tendenser som visar att personer från olika sociala bubblor inte längre förstår varandras verkligheter.⁴ Förenklat kan det sägas att det har uppstått en polarisering inom många länder vilket kan hota sammanhållningen i samhället och demokratin.

I spåren av coronapandemin och Rysslands anfallskrig mot Ukraina har desinformationen som riktar sig mot demokratiska institutioner ökat globalt. EU har i sin uppförandekod över desinformation⁵ skrivit att desinformationen syftar till att destabilisera våra samhällen och demokratier samt att hota vår allmänna säkerhet. Desinformationen skadar enligt EU bland annat våra samhällen genom att 1) urholka förtroendet för

² Justitieministeriets publikationer (2022:41). *Statsrådets principbeslut om Finlands demokratipolitik på 2020-talet.*

³ Bland annat ÅSUB har beskrivit tre krav för en megatrend, 1) den ska påverka en stor del av samhället, 2) påverkan ska vara kraftig och 3) effekterna ska inte vara övergående.

⁴ Justitieministeriets publikationer (2022:41). *Statsrådets principbeslut om Finlands demokratipolitik på 2020-talet.*

⁵ EU (2022). *The Strengthened Code of Practice on Disinformation 2022.*

våra institutioner och medier, 2) äventyra de allmänna valen, 3) undergräva allmänhetens förmåga att fatta välgrundade beslut samt 4) försvaga yttrandefriheten.

Det finns inget enkelt svar på hur polarisering och desinformation bemöts på bästa sätt. I Finland har försök med så kallade deliberativa medborgarpaneler som innebär att personer, vilka kan vara slumpvist utvalda, samlas för att under ordnade former diskutera aktuella samhällsfrågor visat att diskussionerna i sig har ökat förståelsen för motpartens åsikter. Samtalen har inte nödvändigtvis inneburit att någon har bytt ståndpunkt i en fråga men förståelsen för andras åsikter kan verka som en motkraft mot desinformation och polarisering.⁶ Motsvarande medborgarpaneler har även genomförts på Åland efter initiativ av landskapsregeringen och nätverket bärkraft. Syftet var att få med ålänningarna i diskussionen om Ålands utveckling under och efter coronakrisen. Vidare har även de amerikanska statsvetarna Pippa Norris och Ronald Inglehart beskrivit hur större delaktighet, minskad ekonomisk ojämlikhet och ett politiskt ledarskap som fokuserar på brobyggande kan fungera som motvikt mot polarisering.⁷ Det är även viktigt att i sammanhanget komma ihåg att en välfungerande demokrati behöver uppvisa element av både politiska skiljelinjer och politisk konsensus.⁸

Även om de nordiska demokratierna i internationella jämförelser kontinuerligt har rankats allra högst i hela världen kan inte demokratin tas för given ens här i Norden.^{9 10} Demokratin kräver ständigt arbete. I exempelvis både Finland och Sverige har demokratistrategier tagits fram för att stärka demokratiarbetet. Även EU tog 2020 fram en handlingsplan för demokrati med tre strategiska huvudmålsättningar; 1) främja fria och rättvisa val, 2) stärka mediernas frihet och 3) motverka desinformation. EU har även i december 2023 presenterat ett paket för försvar av demokratin innehållande bland annat direktivförslag och rekommendationer.

1.3 Beredning

Strategin har beretts av den permanenta arbetsgruppen för demokratiutveckling som landskapsregeringen tillsatte den 23 januari 2024.¹¹ I arbetsgruppen har ingått rättsakkunnig Rasmus Lindqvist (ordförande), specialsakkunnig i integration Dan Sundqvist (sekreterare), specialsakkunnig i jämställdhet Kristin Mattsson, byråchef och landskapsarkivarie Viveka Löndahl (från och med den 6.8.2024) och utbildningsplanerare Carola Eklund (från och med den 6.8.2024). Förutom att arbeta fram ett underlag för en strategi för landskapsregeringens demokratiutvecklande arbete ska arbetsgruppen bland annat bereda förslagen till åtgärdsplaner som kompletterar strategin samt koordinera landskapsregeringens pågående demokratiutvecklingsprojekt. Arbetsgruppen har även till uppgift att uppgöra de regelbundna uppföljningsrapporterna för åtgärdsprogrammen.

Under arbetets gång har nyckelpersoner som arbetat med Finlands demokratiutvecklingsprogram och Sveriges demokratistrategi hörts. Strategin sändes på öppen remiss den 3 maj 2024 och remisstiden pågick till och med

⁶ Åbo Akademi (2024). *Aktivt medborgarskap*. Nyhet 21.3.2024.

⁷ Norris, Pippa & Inglehart, Ronald (2019). *Cultural backlash: Trump, Brexit, and authoritarian populism*. Cambridge University Press.

⁸ Lipset, Seymour Martin (1963). *Political man*. Anchor.

⁹ Justitieministeriets publikationer (2022:41). *Statsrådets principbeslut om Finlands demokratipolitik på 2020-talet*.

¹⁰ Regeringskansliet (Sverige), kulturdepartementet (2018:02). *Strategi för en stark demokrati – främja, förankra, försvara*.

¹¹ Tjänstemannabeslut ÅLR 2024/578.

den 14 juni 2024. Ett fåtal remissinstanser begärde förlängd tid, vilket beviljades. Remisshandlingarna publicerades på landskapsregeringens hemsida och information om remissbegäran spreds även via annonser i de åländska tidningarna.

Totalt inkom 35 remissutlåtanden från 29 organisationer och sex privatpersoner. Följande organisationer lämnade ett utlåtande: Eckerö kommun, Emmaus Åland, FFC:s lokalorganisation på Åland, Finansavdelningen, Funktionsrätt Åland, Föglö kommun, Hammarlands kommun, KST, Kumlinge kommun, Lemlands kommun, Lumparlands kommun, Mariehamns stad, Näringsavdelningen, Obunden samling, Rädda barnen på Åland, Saltviks kommun, Skunk, Sunds kommun, Tehy Åland, Utbildnings- och kulturavdelningen, Vårdö kommun, Ålands Feministparaply, Ålands Fredsinstitut, Ålands kommunförbund, Ålands Natur- och Miljö, Ålands ombudsmannamyndighet, Ålands polismyndighet, Ålands Radio och Tv samt ÅSUB. Remissinstanserna kom med värdefulla synpunkter som har beaktats i den slutliga versionen samt i landskapsregeringens åtgärdsprogram för demokratistrategin.

2 Vad är demokrati?

Inom forskningen har många olika definitioner och variationer av demokrati beskrivits. Det är en styrka för demokratin att den är bred och att demokratiska värderingar genomsyrar en stor del av samhället. En risk med bredden i definitioner av demokrati är dock att begreppet riskerar att bli urvattnat och svårförståeligt.¹² I syfte att uppnå en fokusering för strategin och landskapsregeringens tillhörande åtgärder kan det därför finnas ett behov av att göra vissa avgränsningar.

Begreppet demokrati kommer ursprungligen från Grekland och är sammansatt av de grekiska orden *demos* som betyder folk och *kratos* som betyder styre. Demokrati som begrepp betyder alltså i korthet folkstyre. Förutom folkstyret fastställs både i Finland¹³ och Sverige¹⁴ att demokratin ytterst grundar sig på principerna om respekten för alla människors lika värde och för den enskilda människans frihet och värdighet som förverkligas genom de grundläggande och mänskliga rättigheterna.

Enligt den svenska demokratiutredningen 2016 behöver ett antal grundläggande kriterier vara uppfyllda för att ett styrelseskick ska anses vara demokratiskt. Som nämndes ovan är kriterierna för vad som är demokrati omdebatterade inom demokratiforskningen. Den amerikanska statsvetaren Robert Dahls demokratimodell med fem grundläggande kriterier för den mångsidiga demokratin har av många dock ansetts vara en allmängiltig idealtyp för vad som definierar ett demokratiskt styrelseskick.¹⁵ Dahls kriterier har även legat till grund för många av de demokratiindex som etablerats.¹⁶

Det första av Dahls fem kriterier är att det ska finnas möjlighet till ett effektivt deltagande genom att medborgarna kan välja sina representanter i fria, rättvisa och kontinuerligt återkommande val. För det andra ska folket kunna utöva ett faktiskt inflytande där beslutsfattandet präglas av politisk jämlikhet samt att alla röster väger lika mycket. Det tredje kriteriet handlar om att medborgarna ska ha information och kunskap för att kunna fatta välavvägda beslut. Kriteriet grundar sig på offentlighet, yttrandefrihet och medias förutsättningar att granska och förmedla allsidig och opartisk information till allmänheten. För det fjärde bör medborgarna eller deras företrädare ha makt över dagordningen (vilka ärenden som ska behandlas) och ha möjlighet att förändra den vid behov. Avslutningsvis handlar det femte kriteriet om inkludering – ingen vuxen medborgare som lyder under lagarna ska vara exkluderad från de rättigheter som nämns i de fyra övriga kriterierna.¹⁷

Maria Ackrén skriver i sitt kapitel *Hur kan demokratin mätas på Åland?* i Ålands fredsinstitutets publikation *Styr ålänningarna sitt öde? Demokratiperspektiv på Åland* att den demokratiforskning som har gjorts rörande regioner i allmänhet och självstyrda områden i synnerhet inte är särskilt omfattande. I kapitlet analyserar Ackrén de vanligaste demokratiindexen

¹² Ackrén, Maria (2021). *Hur kan demokratin mätas på Åland?* I Ålands fredsinstitutets publikation *Styr ålänningarna sitt öde? Demokratiperspektiv på Åland*.

¹³ Justitieministeriets publikationer (2022:41). *Statsrådets principbeslut om Finlands demokratipolitik på 2020-talet*.

¹⁴ Statens offentliga utredningar (2016:5). *Låt fler forma framtiden!*

¹⁵ Statens offentliga utredningar (2016:5). *Låt fler forma framtiden!*

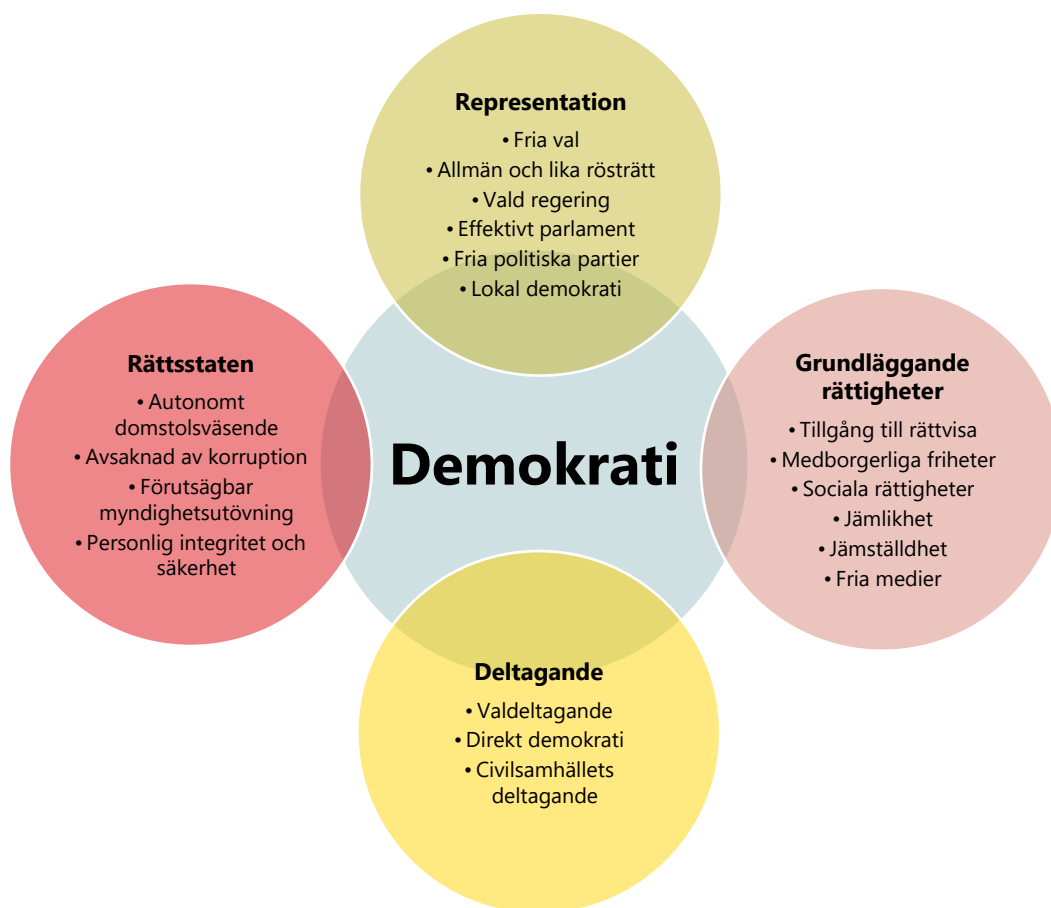
¹⁶ Ackrén, Maria (2021). *Hur kan demokratin mätas på Åland?* I Ålands fredsinstitutets publikation *Styr ålänningarna sitt öde? Demokratiperspektiv på Åland*.

¹⁷ Statens offentliga utredningar (2016:5). *Låt fler forma framtiden!*

som använts i komparativ och internationell politik samt dess relevans i förhållande till det åländska samhället. De vanligaste indexen är *Freedom House*, *Polity IV Project*, *the Economist's Democracy Index*, *International Idea* och *Varieties of Democracy Project*. Ackrén anser att International IDEA utgör ett lämpligt index för att analysera demokratins tillstånd på Åland med hänvisning till att många av faktorerna i IDEA:s index även ingår i de allra flesta demokratiindex.¹⁸

IDEA:s demokratiindex har utvecklats över tid och de överordnade indikatorerna har successivt modifierats. För närvarande består IDEA:s demokratiindex av fyra överordnade kategorier som översatt till svenska utgörs av representation, grundläggande rättigheter, deltagande och rättsstaten. Varje kategori följs i sin tur av ett antal underkategorier som framgår av figur 1. I figur 1 har viss egen bearbetning skett rörande kategorin om grundläggande rättigheter där underkategorierna slagits samman till bredare underkategorier.

Figur 1: IDEA:s demokratiindex¹⁹, egen översättning och bearbetning.

Vissa av underkategorierna i IDEA:s index kan stå för sig själva utan ytterligare förklaringar men för andra kan det finnas anledning till vissa förtydliganden. Med *vald regering* avses i vilken utsträckning som regeringen utses genom allmänna val? *Effektivt parlament* avser parlamentets faktiska möjligheter att övervaka regeringen.

¹⁸ Ackrén, Maria (2021). *Hur kan demokratin mätas på Åland?* I Ålands fredsinstituts publikation *Styr ålänningarna sitt öde? Demokratiperspektiv på Åland*.

¹⁹ International Institute for Democracy and Electoral Assistance (2023). *The Global State of Democracy 2023*.

Gällande *lokal demokrati* avses i IDEA:s index fria lokala val samt eget kommunalt självbestämmande. Vidare definieras *tillgång till rättvisa* av jämlika och rättvisa möjligheter att få sin sak prövad av en domstol. Med *direkt demokrati* avses vilka mekanismer som finns för medborgarna att direkt vara med och utöva inflytande samt i vilken utsträckning medborgarna faktiskt använder sig av mekanismerna. *Förutsägbar myndighetsutövning* innebär att medborgarna ska kunna förvänta sig ett visst utfall i olika myndighetsärenden eftersom lagar och regler efterföljs. Avslutningsvis avses med *personlig integritet och säkerhet* medborgarnas möjligheter att tryggt leva sina dagliga liv utan att behöva oroa sig för eller faktiskt utsättas för olika typer av brott.²⁰

Beskrivningen ovan om hur demokrati kan definieras och mätas gör inget anspråk på att bestämma en definition av vad som är demokrati på Åland. Tanken är i stället att beskrivningen ska fungera som en metod för en systematisk uppbyggnad av den här strategin. Utgående från IDEA:s demokratiindex analyseras i kapitel 3 nuläget för den åländska demokratin tillstånd genom ett antal nedslag och med beaktande av den forskning och statistik som finns på Åland. I kapitel 4 sammanfattas utmaningarna för den åländska demokratin, med beaktande av nulägesbeskrivningen. Avslutningsvis fastställs i kapitel 5 målsättningar för landskapsregeringens fortsatta demokratiutvecklingsarbete. En ytterligare viktig avgränsning är att fokusområdena huvudsakligen finns inom Ålands lagstiftningsbehörighet, exempelvis behandlas inte domstolsväsendet vilket hör till rikets behörighet.

²⁰ International Institute for Democracy and Electoral Assistance (2020). *The Global State of Democracy Indices Methodology. Conceptualization and Measurement Framework, Version 4.*

3 Demokratins tillstånd

3.1 Representation

I det här kapitlet berörs den representativa demokratins strukturer på Åland. Mer specifikt avhandlas valsystemet, de grundläggande principerna vid val, rösträtten, invalda i lagting och kommunfullmäktige, parlamentarismen, den lokala demokratin samt partiväsendet.

3.1.1 Val och rösträtt

Henrik Oscarsson och Sören Holmberg har beskrivit demokratiska val som *”utan konkurrens den största återkommande kollektiva händelsen i det svenska samhället...inte i något annat sammanhang klistras hela nationers samlade drömmar, förväntningar och strävan vid ett och samma tillfälle in i ett valkuvert och smälts samman till en gemensam viljeyttring”*.²¹ Citatet rör den svenska kontexten men det motsvarar väl det som gäller även i andra representativa demokratier, de allmänna valen utgör en grundbult i den demokratiska maktutövningen.

Valsystemets utformning har vanligtvis långtgående konsekvenser för partisystemet, parlamentets sammansättning och den demokratiska representationen. Likväl finns det inget valsystem som fungerar i alla sammanhang, valsystem är beroende av kontext.²² Valsystem kan forma väljaren på tre olika sätt; genom att bestämma antalet val, vilka valen är och hur förutsägbart (ansvarsutkrävande, tydliga regeringsalternativ) röstningsbeslutet är.²³ De viktigaste institutionella komponenterna kring valsystem kan delas upp i konstitutionell struktur (parlamentarism/presidentialism, bikameralism/unikameralism (två eller en kammare)), federal-enhetsstat, valsystemets utformning (majoritetsval-proportionella val) och valets procedurer (vem får delta i valet o.s.v.).²⁴

Åland tillämpar ett parlamentariskt system med unikameralism (enkammarparlament). Vid val på Åland gäller lika rösträtt för alla röstberättigade och valen är direkta, proportionella och hemliga. *Allmän och lika rösträtt* innebär att rösträtten enbart är beroende av sådana allmänna krav som varje medborgare i allmänhet uppfyller. Varje röstberättigad har lika rätt att påverka valresultatet, alla har en röst. Att valen är *direkta* innebär att en väljare röstar direkt på den person som han eller hon vill att ska bli vald. Varje kandidat har ett eget nummer som väljaren antecknar på valsedeln vid röstningen. *Proportionella* val innebär att antalet kandidater som väljs från varje gruppering står i proportion till antalet röster grupperingen får i jämförelse med andra grupperingar. Att valen är *hemliga* betyder att varken valmyndigheterna eller någon annan får veta vem en väljare har röstat på eller om väljaren eventuellt lämnat in en blank valsedel. Huruvida väljaren har utövat sin rösträtt, d.v.s. huruvida väljaren har röstat eller inte, är dock inte hemligt.

²¹ Oscarsson, Henrik & Holmberg, Sören (2016). *Svenska väljare*. Wolters Kluwer.

²² Norris, Pippa (2004). *Electoral engineering: voting rules and political behavior*. Cambridge University Press.

²³ Dalton, Russell J & Anderson, Christopher J (2011). *Citizens, context, and choice: how context shapes citizens' electoral choices*. Oxford University Press.

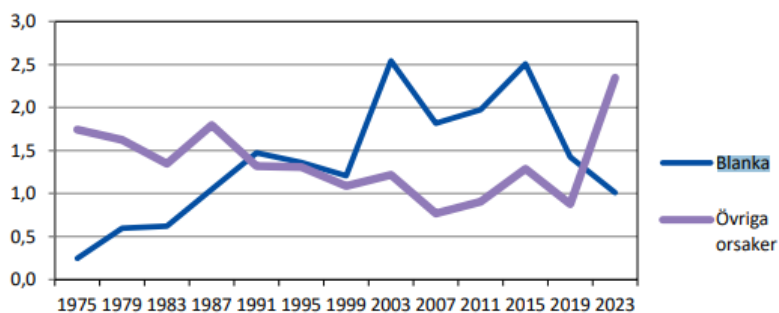
²⁴ Norris, Pippa (2004). *Electoral engineering: voting rules and political behavior*. Cambridge University Press.

De val som hör till Ålands lagstiftningsbehörighet är val till lagtinget och val till kommunfullmäktige. Enligt självstyrelselagen företräds Ålands befolkning i fråga om självstyrelsen av Ålands lagting. Lagtinget består av 30 ledamöter som väljs för fyra år åt gången. Ordinarie lagtingsval förrättas den tredje söndagen i oktober vart fjärde år. Alla kommuner har ett fullmäktige som utövar kommunens beslutanderätt. Kommunernas fullmäktige utses för fyra år åt gången. Antalet fullmäktigeledamöter som ska väljas bestäms i förhållande till kommunens invånarantal på valårets första dag enligt vad som anges i kommunallagen för landskapet Åland. Kommunens fullmäktige kan även besluta om antalet ska vara lägre eller högre än vad som anges i kommunallagen. Ordinarie kommunalval förrättas den tredje söndagen i oktober vart fjärde år, samtidigt som lagtingsval.

Bestämmelser om förrättande av val finns i vallagen (2019:45) för Åland. Vallagen är detaljerad och beskriver exakt hur valförrättningen ska gå till. Landskapsregeringen har det övergripande ansvaret för valens genomförande. Övriga valmyndigheter är centralnämnden för lagtingsval, de kommunala centralvalnämnderna, valnämnderna, valbestyrelserna och valförrättarna. Enligt internationella jämförelser rankas finländska val bland de mest pålitliga och rättvisa i världen.²⁵ Övergripande fungerar valen på Åland på samma sätt som valen i Finland. Det är därför rimligt att anta att även åländska val skulle rankas mycket högt i internationella jämförelser.

Något som däremot är värt att lyfta upp rörande de åländska valen är antalet blanka och ogiltiga röster. Antalet blanka och ogiltiga röster har under en längre tid varit högre i åländska val än i andra val i omvärlden. I lagtingsvalet 2023 var 1,0 % av alla avlagda röster blanka medan 2,4 % var ogiltiga. Det kan jämföras med riksdagsvalet i Finland 2023 där totalt 0,5 % av alla avlagda röster var blanka eller ogiltiga och riksdagsvalet i Sverige 2022 där 0,96 % av alla avlagda röster var blanka och 0,11 % ogiltiga. Fenomenet med den höga andelen blanka och ogiltiga röster berördes i förarbetena till den nya vallagen 2019 (LF 3/2018-2019). I lagförslaget konstaterades att antalet blanka och ogiltiga röster ökade i och med införandet av en gemensam valdag. Ytterligare konstaterades att det är svårt att lösa frågan med lagstiftningsåtgärder utan i stället har valmyndigheterna ett ansvar att sprida information som förebygger ogiltigförklarade röster och de politiska organisationerna ett ansvar att erbjuda alternativ som reducerar antalet blanka röster. Utvecklingen rörande blanka och ogiltiga röster redovisas i figur 2. I valet 2023 ökade antalet ogiltiga röster markant, den huvudsakliga förklaringen till detta var att en stor andel blanka röster innehöll streck vilket ska tolkas som en obehörig anteckning (vilket gör att en röst ska ogiltigförklaras). Motsvarande tolkning används även i riket.

Figur 2: Andel blanka och ogiltiga röster i lagtingsvalen 1975 – 2023 (%).

Källa: ÅSUB valstatistik.

²⁵ Justitieministeriets publikationer (2022:41). *Statsrådets principbeslut om Finlands demokratipolitik på 2020-talet.*

När det gäller rösträtt har en person rösträtt i lagtingsval om personen senast på valdagen fyller 18 år och har åländsk hembygdsrätt. Valbar i lagtingsval är varje röstberättigad som inte är omyndig eller som inte innehar en militär tjänst. En person har rösträtt i kommunalval om den senast på valdagen fyller 18 år och är bosatt i en åländsk kommun den 1 september under valåret och har åländsk hembygdsrätt eller har haft sin hemort i en åländsk kommun under ett helt år före valdagen. Personen får rösta i den kommun där den är bosatt den första september (även om personen skulle flytta efter detta datum). Valbar i kommunalval är den som har kommunen som sin hemkommun och som har rösträtt i kommunalval i någon kommun i landskapet. Valbar till ledamot i fullmäktige är inte 1) den som är minderårig eller har förklarats omyndig, 2) ledamot i Ålands förvaltningsdomstol samt 3) den som är anställd hos kommunen i en ledande uppgift inom kommunstyrelsen eller en nämnds uppgiftsområde.

Tabell 1: Jämförelse av rösträtt på Åland, i Finland och i Sverige.

Område	Parlamentsval	Kommunalval
Åland	<ul style="list-style-type: none"> • 18 år • Hembygdsrätt 	<ul style="list-style-type: none"> • 18 år • Hemort i kommunen • Hembygdsrätt eller hemort i en åländsk kommun under ett (1) helt år före valdagen
Finland	<ul style="list-style-type: none"> • 18 år • Finsk medborgare 	<ul style="list-style-type: none"> • 18 år • Hemort i kommunen • Finsk medborgare eller: <ol style="list-style-type: none"> 1) medborgare i något av EU:s medlemsländer eller medborgare i Island eller Norge 2) annan medborgare som har haft hemkommun i Finland under två år före valdagen 3) personer som är anställda av EU eller en i Finland verksam internationell organisation, har sin bostadsort i Finland samt registrerar sin vilja om att utöva sin rösträtt
Sverige	<ul style="list-style-type: none"> • 18 år • Svensk medborgare • Är eller har varit folkbokförd i Sverige 	<ul style="list-style-type: none"> • 18 år • Folkbokförd i kommunen • Svensk medborgare eller: <ol style="list-style-type: none"> 1) medborgare i något av EU:s medlemsländer eller medborgare i Island eller Norge 2) medborgare i något annat land än de som räknats upp ovan, eller statslös, och har varit folkbokförd i Sverige i tre år i följd före valdagen

I tabell 1 jämförs rösträtten i parlamentsval och kommunalval på Åland samt i Finland och Sverige. Kriterierna är snarlika när det gäller parlamentsval eftersom åländsk hembygdsrätt fungerar som en form av åländskt

medborgarskap. När det gäller kommunalval finns det dock vissa skillnader. I både Finland och Sverige har EU-medborgare rösträtt på samma sätt som medborgare i det egna landet. Bakgrunden till detta är att det i EU:s grundfördrag i artikel 22 föreskrivs att varje unionsmedborgare ska ha rösträtt och vara valbar i kommunala val på samma villkor som medborgarna i den staten. Vidare föreskrivs det om den kommunala rösträtten i direktiv 94/80/EG.

I samband med Ålands och Finlands anslutning till EU erhöll Åland ett undantag vad gäller rösträtten i kommunala val. Undantaget innebär att Åland, med beaktande av självstyrelsens särställning, kan ha ett avvikande regelverk för kommunal rösträtt under förutsättning att bestämmelserna inte innebär någon skillnad mellan finska medborgare och andra unionsmedborgare. Rösträtten i kommunala val har ändrats flera gånger och alltid utgående från att utvidga den.²⁶ Den senaste ändringen rörande rösträtten för personer som inte har åländsk hembygdsrätt genomfördes 2007. Landskapsregeringen ansåg då i sin framställning till lagtinget att det fortsättningsvis var skäligt att använda det undantag rörande EU-rätten som Åland erhållit. Vidare ansågs det inte nödvändigt att göra skillnader mellan unionsmedborgare och andra medborgare.²⁷ Sammanfattningsvis kan det alltså i jämförelse med Finland och Sverige konstateras att Åland har en mer generös rösträtt i kommunala val för medborgare utanför unionen men än skarpare inskränkning i rösträtten för unionsmedborgare.

3.1.2 Invalda i lagting och kommunfullmäktige

Ett demokratiskt parlament eller fullmäktige blir mer legitimt om det speglar befolkningen och inkluderar människor av olika kön, inkomst, ålder osv. Om mångfalden i parlamentet inte speglar mångfalden i samhället kan det sänka förtroendet för parlamentet.²⁸ År 2022 var 50,4 % av befolkningen på Åland kvinnor och 49,6 % män.²⁹ Även om kvinnors och mäns andel av befolkningen på Åland är ungefär lika stora samt att kvinnor har ett högre valdeltagande än män har antalet invalda kvinnor i lagtinget aldrig nått upp till ens 35 % av det totala antalet ledamöter. I lagtingsvalet 2003 valdes elva kvinnor in i lagtinget vilket är det högsta antalet hittills. I det senaste lagtingsvalet 2023 valdes 10 kvinnor vilket utgör 33 % (kvinnor fick dock 39,5 % av rösterna), det kan jämföras med Finlands riksdag som har 46 % kvinnor (valet 2023) och Sveriges riksdag med 46 % kvinnor (valet 2022). Andelen invalda kvinnor i lagtinget motsvarar ungefär andelen invalda kvinnor i Färöarnas (30 %, 2022) och Grönlands (36 %, 2022) parlament. Andelen invalda kvinnor i Färöarnas parlament har dock stundtals överstigit 40 %. Antalet invalda kvinnor i Ålands lagting är lägre än genomsnittet i parlamenten inom EU.³⁰

När det gäller regional fördelning har det historiskt varit landsbygden som har haft en större representation av invalda än vad antalet röstberättigade skulle förutsätta. I de senaste lagtingsvalen har dock lagtingsledamöter från Mariehamn och skärgården varit överrepresenterade i förhållande till antalet röstberättigade.³¹ År 2022 var 38,7 % av Ålands befolkning bosatt i Mariehamn medan motsvarande siffror var 54,5 % för landsbygden

²⁶ Landskapsregeringen (2016). *Slutrapport från arbetsgruppen för översyn av vallagstiftningen*.

²⁷ FR. 20/2005–2006.

²⁸ Landskapsregeringen (2023). *Betänkande från den parlamentariska kommittén med särskild inriktning på ökad jämställdhet i lagtinget*

²⁹ ÅSUB Befolkning.

³⁰ Nordiska ministerrådet. *Nordic Gender Equality in Figures 2015*.

³¹ Häggblom, Kenth (2021). *Ålänningarnas politiska deltagande*. I Ålands fredsinstituts publikation *Styr ålänningarna sitt öde? Demokratiperspektiv på Åland*.

och 6,7 % för skärgården. I lagtingsvalet 2023 valdes 12 lagtingsledamöter från Mariehamn (40 % av platserna), 14 från landsbygden (47 % av platserna) och fyra från skärgården (13 % av platserna).

Historiskt har det funnits ledamöter med hemort i samtliga kommuner, dock samtidigt endast en gång (1937).³² Sottunga och Geta är de kommuner som varit utan representant i lagtinget längst, kommunerna fick en ledamot invald senast 1967 respektive 1979. Det verkar finnas en trend där färre kommuner har lagtingsledamöter representerade. Efter valet 2019 fanns det lagtingsledamöter med hemort i nio kommuner vilket då var det lägsta hittills. Ett nytt rekord slogs dock efter valet 2023 när det endast valdes lagtingsledamöter från åtta kommuner.³³ Någon historisk sammanställning över invalda lagtingsledamöters födelseort har inte hittats men efter lagtingsvalet 2019 var födda på Åland överrepresenterade i förhållande till röstberättigade medan personer födda i övriga Norden var underrepresenterade. Födda utanför Norden saknade helt representation men utgjorde även endast 2 % av de röstberättigade.³⁴

Rörande kommunalvalet har könsfördelningen i kommunernas fullmäktige hållit sig relativt konstant sedan 1995, ungefär 40 % kvinnor och 60 % män.³⁵ Vissa kommuner har haft en jämnare könsfördelning, vissa en majoritet kvinnor och andra en majoritet män. Efter kommunalvalet 2023 uppnåddes dock den jämnaste könsfördelningen mellan fullmäktigeledamöterna hittills på Åland, 42 % av de valda är kvinnor och 58 % är män. I åtta kommuner är fördelningen män-kvinnor så jämn som det går att uppnå med ett udda antal platser, vilket är flest hittills. Bland de åtta övriga kommunerna har en kommun en klar majoritet kvinnor i fullmäktige och i sju kommuner finns det en klar majoritet män.³⁶ Personer under 30 år och över 70 år har tenderat att vara underrepresenterade i kommunernas fullmäktige medan personer mellan 40–60 år har varit överrepresenterade. Personer i åldern 30–40 år och 60–70 år har i stort sett varit representerade enligt deras storlek bland de röstberättigade.³⁷

3.1.3 Lagting och landskapsregering

Enligt självstyrelselagen för Åland företräds landskapet Ålands befolkning i fråga om självstyrelsen av Ålands lagting. Lagtinget, som väljs för fyra år åt gången i allmänna val, innehar den lagstiftande och ekonomiska makten samt har till uppgift att övervaka landskapsregeringen. Landskapsregeringen och dess underlydande myndigheter innehar den verkställande makten. Åland har ett parlamentariskt styrelseskick vilket innebär att regeringen ska åtnjuta parlamentets förtroende. Om parlamentarismen föreskrivs både i lagtingsordningen och i landskapslagen om Ålands landskapsregerings allmänna förvaltning.

Uppdelningen av den offentliga makten, liksom inom de flesta av världens demokratier, följer på ett grundläggande plan Montesquieus maktdelning om en separering mellan den lagstiftande, verkställande och

³² Häggblom, Kenth (2021). *Ålänningarnas politiska deltagande*. I Ålands fredsinstituts publikation *Styr ålänningarna sitt öde? Demokratiperspektiv på Åland*.

³³ ÅSUB Valstatistik.

³⁴ Häggblom, Kenth (2021). *Ålänningarnas politiska deltagande*. I Ålands fredsinstituts publikation *Styr ålänningarna sitt öde? Demokratiperspektiv på Åland*.

³⁵ Häggblom, Kenth (2021). *Ålänningarnas politiska deltagande*. I Ålands fredsinstituts publikation *Styr ålänningarna sitt öde? Demokratiperspektiv på Åland*.

³⁶ ÅSUB Valstatistik.

³⁷ Häggblom, Kenth (2021). *Ålänningarnas politiska deltagande*. I Ålands fredsinstituts publikation *Styr ålänningarna sitt öde? Demokratiperspektiv på Åland*.

dömande makten. Maktindelningen kan i sin tur delas in i en horisontell dimension (lagstiftande, verkställande, dömande) samt en vertikal dimension (fördelningen av makt mellan politiska enheter på olika nivåer, till exempel mellan EU och medlemsstaternas parlament).³⁸ I tabell 2 beskrivs den så kallade horisontella maktfördelningen inom den åländska självstyrelsen.

Tabell 2: Den åländska självstyrelsens horisontella maktindelning.

Horisontell maktindelning		Institutioner	Behörighet
Lagstiftande funktion	Lagstiftningsmakt	Lagtinget	Landskapet
	Delegerad lagstiftningsmakt (förordningar)	Landskapsregeringen	
Verkställande funktion	Regeringsmakt (allmän styrelse)	Landskapsregeringen (lantråd och ministrar)	Landskapet
	Förvaltning	Landskapsregeringens allmänna förvaltning samt myndigheter som lyder under landskapsregeringen	
Dömande funktion	Domsrätt	Domstolar	Riket

Källa: Silverström, Sören (2022). *Den åländska maktindelningens konstitutionella konturer – Montesquieu i Mariehamn?* JFT 5–6/2022, s. 495–531.

I lagtingsordningen föreskrivs om regeringsbildningen. Innan lantrådet väljs förhandlar lagtingsgrupperna om regeringsprogrammet och landskapsregeringens sammansättning. Utifrån detta resultat meddelar talmannen en lantrådkandidat som sedan väljs till lantråd om hen får mer än hälften av rösterna. Övriga medlemmar i landskapsregeringen utnämns av talmannen i enlighet med förslag av den som valts till lantråd. Om lantrådet inte längre åtnjuter lagtingets förtroende så kan lagtinget avsätta landskapsregeringen genom ett misstroendeyrkande. Andra kontrollmekanismer som lagtinget har till sitt förfogande är skriftliga spörsmål och skriftliga frågor riktade till landskapsregeringen. Dessutom har lagtingsledamöterna möjlighet att vid särskilda frågestunder ställa frågor till landskapsregeringen i angelägenheter inom landskapsregeringens ansvarsområde.

Lagtinget tillämpar ett ersättersystem som innebär att om en lagtingsledamot blir minister så ersätts personen i lagtinget. På Åland har det stundtals funnits en diskussion kring detta och lagtingets faktiska möjligheter att övervaka regeringen. Ersättersystemet kan leda till att en ersättare inte vill riskera att regeringen faller för då förlorar personen själv sin plats som lagtingsledamot. I Sveriges riksdag tillämpas ett liknande system som i lagtinget med ersättare medan ministrarna i Finlands riksdag behåller sina platser i riksdagen. Ett system med ministrar som behåller sina platser i parlamentet kan dock i sin tur också leda till att incitamenten för att övervaka regeringen reduceras. Det finns alltså både fördelar och nackdelar med bägge system.

När det gäller den verkställande maktens, regeringens, beslutsfattande uppvisar det åländska systemet mer likheter med det finländska än det svenska systemet. Henrik Wenander har beskrivit skillnaderna mellan regeringarnas beslutsfattande i Finland och Sverige. I Sverige sker beslutsfattandet inom regeringen huvudsakligen kollektivt vid allmänna regeringssammanträden. Det finns även en uttrycklig bestämmelse i den

³⁸ Silverström, Sören (2022). *Den åländska maktindelningens konstitutionella konturer – Montesquieu i Mariehamn?* JFT 5–6/2022, s. 495–531.

svenska regeringsformen som förbjuder regeringen att styra beslutsfattandet i enskilda fall. I Finland och på Åland har ministrarna större möjligheter till självständigt beslutsfattande. Enligt Wenander har även den svenska regeringen betydligt större möjligheter att på egen hand utfärda förordningar, föreskrifter och anvisningar till de underlydande myndigheterna än den finländska regeringen (och åländska) som är bunden vid den finländska rättens krav om styrning genom lag (vilket förutsätts i grundlagen). I det här hänseendet kan den finländska rätten anses vara mer principiell och den svenska mer pragmatisk.³⁹

3.1.4 Lokal demokrati

Med lokal demokrati avses i IDEA:s demokratiindex fria lokala val samt eget kommunalt självbestämmande. De kommunala valen, rösträtten och invalda har redan berörts i tidigare kapitel. När det gäller det kommunala självbestämmandet har det kommunala självstyret i Finland ansetts vara mycket starkt i internationella undersökningar. I ett europeiskt forskningsprojekt som mätt den kommunala autonomi i 39 länder placerar sig Finland på andra plats, efter Schweiz och före de övriga nordiska länderna. Finland placerar sig högt på grund av ett starkt juridiskt skydd för den kommunala autonomi och en relativt stor ekonomisk frihet för kommunerna (till exempel egen beskattningsrätt).⁴⁰ Dock har det även i annan forskning lyfts fram att kommunerna i Finland är mycket lagstyrda vilket minskar det lokala handlingsutrymmet.⁴¹

Åland har inte ingått som en egen region i dessa undersökningar men mycket tyder på att situationen motsvarar den i övriga Finland. Det kommunala självstyret, som fastställs redan i grundlagen, är starkt. Åland har egen lagstiftningsbehörighet rörande kommunindelning, kommunala val, kommunernas förvaltning, kommunal beskattning osv. Åland har förbundit sig till den Europeiska konventionen om kommunal självstyrelse som är ett internationellt bindande avtal som garanterar rättigheter för lokalsamhällen och deras valda myndigheter. På Åland finns det i dagsläget 16 självstyrda kommuner och kommunernas ansvar omfattar exempelvis utbildning, kommunalteknik, samhällsplanering, räddningsväsendet och social service.

Fullmäktige är kommunernas högsta beslutsfattande organ. Som redan nämnts ovan ordnas val till kommunernas fullmäktige vart fjärde år, samtidigt som lagtingsval. Fullmäktige beslutar vilken politik kommunen ska föra genom majoritetsbeslut. Fullmäktige beslutar även om kommunens skattenivå. Vissa uppgifter är kommunerna ansvariga för enligt lag och andra uppgifter tar man sig an frivilligt. Rörande den lokala demokratin konstaterar bland annat Jan Sundberg och Stefan Sjöblom⁴² att den lokala demokratin på Åland engagerar många, byråkratin kring att ställa upp kandidater är enkel, avståndet mellan väljare och förtroendevalda är kort samt att det i jämförelse med andra länder är relativt enkelt att bli invald i ett kommunfullmäktige. På Åland representeras exempelvis var 146:e invånare av en fullmäktigeledamot medan motsvarande siffra i Finland är 621 invånare per fullmäktigeledamot och i Sverige är siffran 525 invånare per

³⁹ Wenander, Henrik (2019) *Den statliga förvaltningens konstitutionella ställning i Sverige och Finland – pragmatism och principer*. Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland, (3), 103–150.

⁴⁰ Andreas, Ladner, Nicolas, Keuffer och Harald, Baldersheim (2016). *Measuring Local Autonomy in 39 Countries (1990–2014)*. *Regional & Federal Studies*, 26:3, 321-357.

⁴¹ Sandberg, Siv (2022). *Nya ramar för den kommunala och regionala självstyrelsen i Finland*. I Sveriges kommuner och regioners publikation *Självstyrelse – värd att värna?*

⁴² Sundberg, Jan och Sjöblom, Stefan (2021). *Det åländska självstyrets kvaliteter. Demokrati, resurser och kompetens*. Svenska Litteratursällskapet i Finland.

fullmäktigeledamot.⁴³ Ofta har det även lyfts fram att de kommunala valen på Åland fungerar som en inkörsport till lagtingsvalet för nya politiker.

3.1.5 Politiska föreningar

I formell mening finns det inte några partier på Åland utan vallagen bestämmer om *etablerade politiska föreningar*, vilket avser en registrerad förening vars egentliga syfte är att påverka politiska angelägenheter och som har varit företräd i det nuvarande eller det föregående lagtinget. Organisationerna kommer dock väldigt nära definitionen för regelrätta partier och erhåller olika former av finansiellt stöd från både landskapet och staten.⁴⁴ I den här texten benämns därför de politiska föreningarna fortsättningsvis för partier.

Ålänningarna var tidigt ute med partiverksamhet och innan Åland fick självstyrelse finns det tecken på att många ålänningar var partiaktiva, främst inom Svenska Folkpartiet i Finland (SFP). Ålandsfrågans inträde och ålänningarnas vilja att återförenas med Sverige samt SFP:s motstånd till detsamma avslutade dock partiaktiviteten på Åland. Under självstyrelsens första tid var det i stället kandidater inom lösa fraktioner eller valorganisationer som aktiverades inför valen och inte politiska grupperingar. En viss gruppbyggnad skedde under 1960 och 1970 talet men lagtingsvalet 1979 har framför allt pekats ut som den tidpunkt då ett partisystem med mer ideologisk grund, liknande partisystemen i den övriga västvärlden, etablerades. I jämförelse med övriga Norden var detta sent. Idag har Åland utvecklat ett fristående och säreget partisystem, utmärkande bland annat av stora mittenpartier vilket står i kontrast till de flesta partisystemen runtom i Europa som dominerats av stora vänster- eller högerpartier.⁴⁵ Efter lagtingsvalet 2019 fanns det åtta partier representerade i lagtinget men efter lagtingsvalet 2023 finns det sex partier representerade (samt två ytterligare grupperingar).

Landskapsregeringen erhåller årligen understöd från statsrådets kansli för politisk verksamhet i landskapet Åland. Landskapsregeringen förmedlar stödet vidare till partierna på Åland. Sammanlagt uppgår stödet 2024 till 172 830 euro. Utöver detta erhåller lagtingsgrupperingarna ett kanslistöd, kostnaderna för detta är 2024 255 000 euro. En indikator på hur partierna mår brukar vara deras medlemsstatistik, i dagsläget saknas det statistik och historisk uppföljning rörande partiernas medlemsantal på Åland.

De politiska partierna på Åland saknar i dagsläget ungdomsförbund. Ungas deltagande inom partierna, i form av till exempel olika ungdomsgrupper eller ungdomsråd, har även varit mycket varierande genom åren. Även i omvärlden har likväl medlemsantalen i de politiska ungdomsförbunden sjunkit sedan toppåren i mitten av 1970-talet. I Sverige hade de politiska ungdomsförbunden i mitten av 1970-talet ungefär 250 000 medlemmar, vilket kan jämföras med dagens antal på ungefär 30 000. Trots nedgången i de politiska ungdomsförbundens medlemsantal visar forskning i Sverige att unga idag generellt inte deltar mindre aktivt än unga tidigare, det politiska deltagandet tar däremot andra former. I stället för att institutionalisera sitt politiska engagemang genom att gå med i exempelvis ett politiskt ungdomsförbund uttrycker sig deltagandet i stället i mer individualiserade former, till exempel genom mer sakorienterade aktioner koordinerade via internet eller

⁴³ Hellström, Minna (2023). *Lokal demokrati är en framgångsfaktor*. Gästledare i Nya Åland.

⁴⁴ Söderlund, Peter (2008). *Partisystemets utveckling på Åland*. *Politiikka*, 50(2), 128–138.

⁴⁵ Lindqvist, Rasmus (2020). *Politiska skiljelinjer på Åland*.

sociala medier. Det förefaller även som att unga generellt bedömer sitt eget deltagande och politiska intresse lägre än vad deras egna handlingar de facto innebär.⁴⁶

Även om ungas politiska deltagande är i förändring förefaller det som att det institutionaliserade och parlamentariska politiska deltagandet, där partierna har en nyckelroll, fortsättningsvis förblir centralt under överskådlig framtid. För att säkerställa att det inte uppstår för stora klyftor mellan ungas politiska deltagande och det mer institutionaliserade deltagandet behöver det finnas arenor där de olika formerna av politiskt deltagande kan mötas, vilket på sikt även kunde uppmuntra och minska steget för unga att även formalisera (t.ex. ställa upp i val, vara medlem i en politisk förening etc.) det politiska deltagandet.

3.1.6 Nöjdhet med demokratin och självstyrelsen

Demokratin finns till för folket och en indikator för demokratin tillstånd kan därför vara människornas nöjdhet med demokratin. Jan Sundberg och Stefan Sjöblom skriver att självstyrelsen ger ålänningarna fantastiska möjligheter till inflytande, särskilt på regional nivå.⁴⁷ Hur upplever då ålänningarna själva att demokratin fungerar? ÅSUB har inom ramen för tillsitsstudien 2022 undersökt nöjdheten med hur demokratin fungerar inom den egna kommunen, på Åland, i Finland och inom EU. Ungefär 60 % av de svarande uppgav att de var mycket nöjda eller nöjda med hur demokratin fungerar inom den egna bostadskommunen eller på Åland generellt. Hela 74 % var nöjda med hur demokratin fungerar i Finland och 46 % var nöjda med hur demokratin fungerar inom EU.⁴⁸

Figur 3: Ålänningarnas syn på självstyrelsen (%).

Källa: Lindqvist, Rasmus (2020). *Politiska skiljelinjer på Åland*.

En annan intressant aspekt att beröra i en åländsk demokratistrategi är ålänningarnas uppfattning om självstyrelsesystemet i sig (figur 3 ovan). Detta är ett ämne som inte studerats regelbundet men frågan ingick som en del i en åländsk eftervalsundersökning (medborgarpanelen Barometern) i samband med lagtings- och

⁴⁶ Amnå, Erik och Helander, Anna (2022). *Ungas organisering och politiska deltagande*. Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv, och välfärd (FORTE).

⁴⁷ Sundberg, Jan och Sjöblom, Stefan (2021). *Det åländska självstyrets kvaliteter. Demokrati, resurser och kompetens*. Svenska Litteratursällskapet i Finland.

⁴⁸ ÅSUB 2022:6. *Tillsitsstudie för Åland*.

kommunalvalet 2019. I undersökningen deltog 392 ålänningar och resultaten viktades enligt kön, ålder, utbildningsnivå och boendeort. Bland de svarande ansåg 38,7 % att de var helt nöjda med det nuvarande självstyret, 50,6 % var relativt nöjda men ville se ett utökat självstyre för Åland, 2,6 % ville se ett självständigt Åland, 4,7 % svarade att Åland borde bli en mer integrerad del av Finland och 3,3 % uppgav att de inte kunde säga.⁴⁹

3.2 Deltagande

I föregående kapitel (3.1) beskrevs de demokratiska strukturerna på Åland. Fokuset för det här kapitlet är hur och i vilken utsträckning som människorna använder sig av de demokratiska möjligheterna. En central och övergripande frågeställning är *vem som deltar?* I kommande underkapitel behandlas därför valdeltagande, deltagande som kandidat i allmänna val, direkt demokrati, politiskt deltagande mellan valen (även kallat mellanvalsaktivitet) samt deltagande i civilsamhället.

3.2.1 Valdeltagande

Historiskt har valdeltagandet på Åland legat relativt lågt i en nordisk jämförelse.⁵⁰ Under efterkrigsåren var valdeltagandet i lagtingsval på Åland endast omkring 40 %. I och med valet 1963 inleddes dock en stadigt stigande trend och på 70-talet stabiliserade sig valdeltagandet omkring 60 % för att nu ligga omkring 70 %. Förklaringarna till detta har historiskt ansetts vara en tradition av politisk passivitet (många har avstått från att rösta i långa tider vilket inte gör det troligt att personerna plötsligt börjar rösta), på arbetstagersidan har det saknats starka fackliga organisationer som mobiliserat väljarna, det har stundtals funnits ett missnöje med den förda politiken och sist men inte minst har skatteinstrumentet huvudsakligen legat utanför landskapets behörighet. Det är främst debatterna om den ekonomiska politiken, mellan vänster och höger, som historiskt har tillåtit partierna i olika länder att skapa sina profiler.⁵¹

I det senaste lagtingsvalet 2023 var valdeltagandet 68,3 %. Det fanns dock stora skillnader i valdeltagande bland personer bosatta på Åland (72 %) och bosatta utanför Åland (27 %).⁵² De röstberättigade utanför Ålands valdeltagande drar ner det totala valdeltagandet. Positivt var att valdeltagandet bland väljare bosatta utanför Åland steg från 18 % 2019 till 27 % 2023, mycket tack vare att det för första gången ordnades förtidsröstning vid allmänna förtidsröstningsställen utanför Åland.

Valdeltagandet i lagtingsval ligger ungefär på samma nivå som valdeltagandet i riksdagsval i Finland. I riksdagsvalet 2023 uppmättes ett valdeltagande på 68,5 %. Bland personer bosatta i Finland valde 72,0 % att rösta medan endast 12,2 % av de utlandsbosatta valde att rösta i riksdagsvalet.⁵³ Sverige har historiskt haft ett högre valdeltagande i riksdagsval än både Åland och Finland. Valdeltagandet i riksdagsvalet 2022 var 84,2 %.⁵⁴ Sverige har dock andra regler rörande utlandsbosattas rösträtt. Om en person har bott 10 år utanför Sverige

⁴⁹ Lindqvist, Rasmus (2020). *Politiska skiljelinjer på Åland*.

⁵⁰ Häggblom, Kenth (2021). *Ålänningarnas politiska deltagande*. I Ålands fredsinstituts publikation *Styr ålänningarna sitt öde? Demokratiperspektiv på Åland*.

⁵¹ Wrede, Casper (1981). *Politiskt deltagande på Åland: en undersökning av orsakerna till det låga valdeltagandet på Åland*.

⁵² ÅSUB Valstatistik.

⁵³ Justitieministeriets resultattjänst.

⁵⁴ SCB Valstatistik.

måste personen anmäla om att tas med i röstlängden.⁵⁵ I förhållande till de två andra nordiska autonomierna har Åland ett högre valdeltagande än Grönland (65,9 % i parlamentsvalet 2021) men ett lägre valdeltagande än Färöarna (88 % i parlamentsvalet 2022).

Generellt tenderar valdeltagandet att vara lägre i lokala val än i parlamentsval. Åland utgör i det här sammanhanget inget undantag. Valdeltagandet i kommunalvalet 2023 landade på 64,0 %. I Finland var valdeltagandet i kommunalvalet 2021 55,1 % medan det i kommunalvalet i Sverige 2022 var 80,5 %. På Åland och i Sverige ordnas kommunalvalet samtidigt som parlamentsvalet medan det i Finland ordnas vid en egen tidpunkt.

Det är vanligt att analysera valdeltagande utifrån olika sociodemografiska faktorer som exempelvis kön, ålder, bostadsort, födelseort osv. Till näst följer en översikt om valdeltagandet inom olika grupper på Åland utgående från ÅSUB:s valstatistik. Fram till valet 1983 hade män haft ett högre valdeltagande än kvinnor men sedan valet 1983 har kvinnor konstant haft ett högre valdeltagande än män i åländska val. I lagtingsvalet 2023 var valdeltagandet för kvinnor 70,6 % medan valdeltagandet för män uppgick till 65,9 %. Generellt har äldre ett högre valdeltagande än yngre. I lagtingsvalet 2023 röstade personer i åldern 60–69 år flitigast med ett valdeltagande på 78,0 %. Valdeltagandet var lägst bland personer i åldern 22–25 år med 39,5 %. Allra mest röstade kvinnor i åldern 60–69 år (80,2 %) och allra minst män i åldern 22–25 år (36,1 %).

När det gäller valdeltagande per region har deltagandet tenderat att vara högst i skärgården och lägst i Mariehamn. I lagtingsvalet 2023 var valdeltagandet i skärgården 76,8 %, på landsbygden 68,9 % och i Mariehamn 65,8 %. Högst är valdeltagandet bland boende i skärgården i åldern 60–69 (84,6 %) och lägst bland boende i Mariehamn i åldern 18–29 år (41,3 %). Födelseort är en annan faktor som visar på skillnader i valdeltagande. Tabell 3 visar att valdeltagandet är högst bland personer födda på Åland, Finland och i Sverige medan det är lägst bland personer födda i övriga Europa (utanför Norden) samt bland personer födda i övriga länder. Antalet röstberättigade som är födda utanför Norden är betydligt högre i kommunalval än lagtingsval till följd av bestämmelserna om åländsk hembygdsrätt.

Tabell 3: Valdeltagande enligt födelseland.

Födelseort:	Valdeltagande i lagtingsvalet 2023 (%)	Valdeltagande i kommunalvalet 2023 (%)
Åland	68,1	70,6
Finland	70,7	66,4
Sverige	68,0	56,4
Övriga Norden	61,4	43,4
Övriga Europa	52,7	26,2
Övriga länder	54,0	34,3

Källa: ÅSUB Valstatistik.

3.2.2 Kandidater i allmänna val

Antalet uppställda kandidater i både lagtingsval och kommunalval har minskat sedan 1995. I lagtingsvalet 1995 fanns det 222 uppställda kandidater och i valet 2023 fanns det 205 uppställda kandidater. Antalet uppställda

⁵⁵ SCB Demokratistatistik 2023:1.

kandidater i lagtingsvalet 2023 var det lägsta sedan valet 1991. I kommunalvalet 1995 fanns det 662 uppställda kandidater medan det i valet 2023 fanns 458 uppställda kandidater.⁵⁶

Det är värt att notera att det under ovannämnda tidsperiod har införts begränsningar rörande hur många kandidater som får ställas upp på en lista. Från och med 2011 gällde maximalt tre gånger antalet som skulle väljas i valet och från och med 2019 gäller maximalt två gånger antalet mandat som ska utses i valet. Begränsningarna har främst påverkat kommunalvalen, i lagtingsval har inte listorna varit nära att uppnå de maximala antalet kandidater. Argumenten för att ha begränsningar för antal kandidater är att partierna behöver vara mer noggranna med sin kandidatrekrytering och att det finns risk för att en stor mängd kandidater får väldigt låga röstetal vilket i sin tur kan leda till att kandidater med mycket låga röstetal väljs in.⁵⁷

Könsfördelningen mellan de uppställda kandidaterna har varit relativt konstant under tidsperioden, ungefär 40 % av de uppställda kandidaterna i både lagtingsval och kommunalval har varit kvinnor i valen under perioden (1995–2023).⁵⁸ Att kvinnor inte engagerar sig i lika hög grad som män i politiken brukar förklaras med att de dels upplever större utmaningar med att förena politikeruppdraget med familjeliv, dels är utsatta för mer hot och hat. Detta bekräftas av ÅSUB:s undersökning *Förtroendevalda, jämställdhet och den politiska vardagen på Åland våren 2023*, till vilken kvinnor och män i både landskaps- och kommunalpolitiken bjöds in för att svara. Kvinnor upplever i högre utsträckning olika former av så kallad negativ maktutövning,⁵⁹ något som också brukar kallas härskartekniker.

Kandidaterna i lagtingsval har historiskt fördelat sig över samtliga kommuner. I lagtingsvalet 2023 fanns det 83 uppställda kandidater som var bosatta i Mariehamn, 106 på landsbygden och 11 i skärgården. När det gäller kommunalvalet 2023 hade skärgården flest kandidater i förhållande till folkmängd, 4,4 % av invånarna, motsvarande siffror var på landsbygden 1,6 % och i Mariehamn 0,9 %.⁶⁰ I sammanhanget bör ändå nämnas att det i Mariehamn och övriga större kommuner på Åland fanns många fler kandidater än antalet platser i fullmäktige. I vissa skärgårdskommuner fanns endast några fler kandidater än antalet platser som skulle väljas i valet.

Sedan 2007 finns det statistik över kandidaternas ålder. ÅSUB:s figurer (figur 4 och 5) nedan visar att det främst är antalet yngre kandidater i åldern 18–49 år som har minskat. I den allra yngsta ålderskategorin (18–29 år) har antalet kandidater nästan helt uttraderats i både lagtings- och kommunalval. I tabell 4 redovisas kandidaternas födelseort i lagtings- och kommunalvalet 2023. Jämfört med befolkningens fördelning är andelen kandidater födda i Sverige något större medan personer födda utanför Norden är underrepresenterade både i lagtingsval och kommunalval.⁶¹

⁵⁶ ÅSUB Valstatistik.

⁵⁷ LF 3/2018–2019.

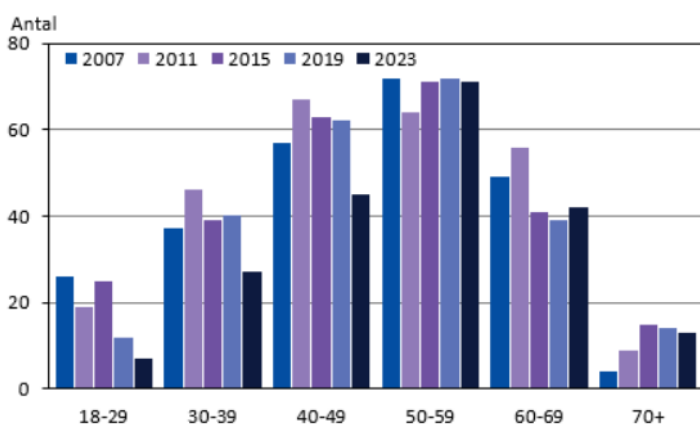
⁵⁸ ÅSUB Valstatistik.

⁵⁹ ÅSUB, översikter och indikatorer 2023:4. *Förtroendevalda, jämställdhet och den politiska vardagen på Åland våren 2023*. Påståenden som i undersökningen mätte negativ maktutövning är: 1) du blir avbruten under ett möte, 2) dina kläder eller ditt utseende kommenteras, 3) någon annan får äran för din idé eller din arbetsinsats, 4) dina val och prioriteringar i privatlivet ifrågasätts samt 4) ditt arbete störs med osakliga gester eller kommentarer.

⁶⁰ ÅSUB Valstatistik.

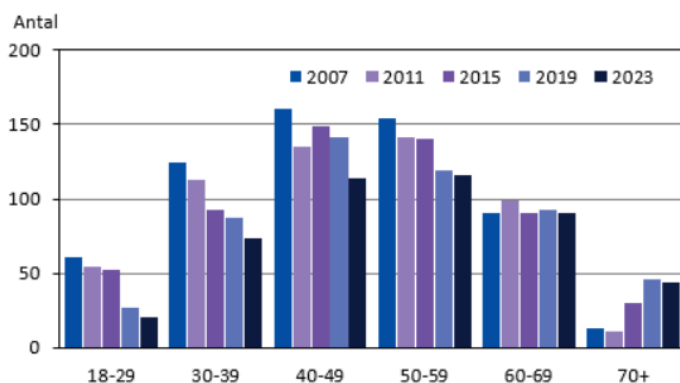
⁶¹ ÅSUB Valstatistik.

Figur 4: Lagtingskandidater enligt ålder 2007–2023.

Källa: ÅSUB Valstatistik.

Figur 5: Kommunalvalskandidater enligt ålder 2007–2023.

Källa: ÅSUB Valstatistik.

Tabell 4: Kandidaternas födelseort i lagtings- och kommunalvalet 2023.

Födelseort	Lagtingsvalet 2023 (%)	Kommunalvalet 2023 (%)
Åland	61	64
Finland	23	17
Sverige och övriga Norden	12	14
Utom Norden	4	5

Källa: ÅSUB Valstatistik.

3.2.3 Direkt demokrati och mellanvalsdemokrati

Till den direkta demokratin hör medborgarnas möjligheter att påverka beslutsfattandet direkt, i motsats till den representativa demokratin där medborgarna väljer representanter som sedan fattar politiska beslut. En förutsättning för vilken demokratiform som helst är att medborgarna har ett politiskt intresse. Sanna Roos⁶² skriver att utan politiskt intresse "blir det demokratiska systemet skört, polariserat och därmed även ostabilt". Av

⁶² Roos, Sanna (2021). *Ingen demokrati utan aktivt medborgarskap: Politiskt intresse och politiskt förtroende bland ålänningar*. I Ålands fredsinstitutets publikation *Styr ålänningarna sitt öde? Demokratiperspektiv på Åland*.

de svarande i ÅSUB:s Tillitsstudie 2022 svarade 12 % att de är mycket intresserade av politik, 39 % ganska intresserade (totalt 51 % mycket eller ganska intresserade), 39 % inte särskilt intresserade och 10 % inte alls intresserade. Det politiska intresset är lägre på Åland än i både Finland (63 % mycket eller ganska intresserade) och Sverige (ungefär 64 % mycket eller ganska intresserade). ÅSUB:s undersökning visar att det politiska intresset ökar med ålder och utbildningsnivå. Arbetslösa och kvinnor hade även generellt ett lägre politiskt intresse än icke arbetslösa och män.⁶³

De formella direkt demokratiska påverkningsskanalerna på Åland är medborgarinitiativ, rådgivande folkomröstningar, kommuninitiativ och rådgivande kommunala folkomröstningar. I lagtingsordningen bestäms om medborgarinitiativ och rådgivande folkomröstningar. Minst 1000 röstberättigade personer i lagtingsval har rätt att överlämna ett initiativ till lagtinget om att en landskapslag ska stiftas, ändras eller upphävas. Enligt lagtingsordningen bestäms det i lag om rådgivande folkomröstningar (vilket till exempel gjordes i samband med EU-inträdet). På Åland finns det ingen allmän lag om rådgivande folkomröstningar på landskapsnivå vilket exempelvis finns i Finland (lag om förfarandet vid rådgivande folkomröstningar (FFS 571/198)) (statlig nivå) och i Sverige (folkomröstningslag (SFS 1979:369) (statlig nivå).

Om kommuninitiativ bestäms i kommunallagen för Åland. Kommunmedlemmar (den som har kommunen som hemort, juridiska personer med hemort i kommunen samt den som äger eller besitter fast egendom i kommunen) har rätt att komma med initiativ till kommunen i frågor som gäller kommunens verksamhet. Initiativtagarna skall informeras om de åtgärder som vidtagits med anledning av ett initiativ. Förutom kommuninitiativ ska kommunstyrelsen också, enligt kommunallagen, inrätta äldreråd för att ge den äldre befolkningen möjlighet att delta i och påverka beslutsfattande som berör den äldre befolkningens levnadsförhållanden. Äldrerådet ska bland annat delta i kommunens beredning av planen för att stöda den äldre befolkningen, utvärdera servicen till äldre samt ge utlåtanden i frågor som berör äldre och som bereds inom kommunen. I riket har kommunerna även en skyldighet att inrätta ett ungdomsfullmäktige (eller motsvarande påverkansgrupp för unga) samt ett råd för personer med funktionsnedsättning, motsvarande bestämmelser saknas på Åland. Den nya funktionshinderspolitiken betonar mer än tidigare delaktighet. Med FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning som utgångspunkt, är en målsättning att stärka förutsättningarna för personer med funktionsnedsättning att vara delaktiga i demokratiska beslutsprocesser och att föra sin talan i samhället.

Landskapsregeringen strävar efter att öka deltagandet bland intressegrupper, civilsamhällets organisationer och olika brukargrupper. Särskilt viktigt är det att barn och unga utifrån ålder och mognad är delaktiga i beslutsprocesser som rör dem⁶⁴ och att de på riktigt har ett inflytande över samhällsutvecklingen. Känslor av delaktighet behöver skapas i tidig ålder. Barnomsorgen, grundskolan och läroanstalter har därför en viktig uppgift i att förmedla demokratiska värderingar samt främja och utbilda i demokrati och mänskliga rättigheter. All utbildning bör omfatta de mänskliga rättigheterna på ett övergripande sätt.⁶⁵ Utöver den formella utbildningen har biblioteken, medborgarinstitut, den fria bildningen, muséer, med flera en stor roll i att, genom olika folkbildande insatser, främja ålänningarnas intresse för demokrati och mänskliga rättigheter.

⁶³ ÅSUB 2022:6. *Tillitsstudie för Åland*.

⁶⁴ Barn ska höras i frågor som rör dem i enlighet med artikel 12 i FN:s konvention om barnets rättigheter.

⁶⁵ Jfr Justitieministeriets publikationer (2022:41). Statsrådets principbeslut om Finlands demokratipolitik på 2020-talet.

I kommunallagen bestäms om rådgivande kommunala folkomröstningar. Fullmäktige kan besluta att en folkomröstning ska ordnas om en fråga som hör till kommunens uppgifter. Enligt kommunallagen kan även minst fem procent av kommuninvånarna som har fyllt 15 år ta initiativ till en folkomröstning, fullmäktige ska om så sker besluta om det blir en folkomröstning. Om förfaringssättet vid rådgivande kommunala folkomröstningar bestäms i landskapslagen (1998:20) om förfarandet vid rådgivande kommunala folkomröstningar.

Förutom den representativa och direkta demokratin formella påverkansmöjligheter är även medborgarnas informella påverkansmöjligheter mellan valen viktiga för demokratin – även kallat mellanvalsaktiviteter.⁶⁶ ÅSUB har inom ramen för tillitsstudierna mätt de svarandes samhällliga delaktighet. Resultaten från Tillitsstudien 2022 presenteras i tabell 5. Som tabellen visar var den vanligaste formen av informell påverkan att bojkotta en viss produkt. Generellt hade universitets- och högskoleutbildade utfört fler samhällliga aktiviteter än dem med grundskole- eller gymnasieutbildning.⁶⁷

Tabell 5: Mellanvalsaktiviteter.

Aktivitet:	Andel svarande (%):
Bojkottat vissa produkter	52
Utfört frivilligarbete i en ideell organisation eller förening	37
Skrivit under en namninsamling	28
Har haft ett förtroendeuppdrag	24
Kontaktat en politiker	16
Använt eller synliggjort kampanjmaterial (till exempel en knapp, dekal eller dylikt)	12
Deltagit i en demonstration	3

Källa: ÅSUB 2022:6. *Tillitsstudie för Åland*.

3.2.4 Civilsamhället

Civilsamhället beskriver de arenor för samhälllig delaktighet som finns vid sidan av staten och näringslivet – en tredje sektor. Det brukar definieras som den del av samhället som drivs av medborgare, frivilliga och ideella organisationer för att skapa förändring och främja samhällsengagemang. Civilsamhället kan också definieras bredare, som omfattande allt från föreningsliv till oorganiserade fritidssysselsättningar som avspeglar samhällsintresse.⁶⁸

Historiskt har föreningslivet och frivilligarbetet varit en central del av den nordiska identiteten och kulturen. Samhällskontraktet i Norden har byggt på en aktiv medborgarorganisering.⁶⁹ Föreningslivet har fungerat som en mekanism för solidaritet och samarbete, vilket har bidragit till att bygga upp en stark och inkluderande samhällsgemenskap. Dessutom har civilsamhället spelat en avgörande roll för att främja jämlikhet och rättvisa genom att erbjuda möjligheter till deltagande och inflytande för alla samhällsskikt.⁷⁰ Mycket forskning har även

⁶⁶ Roos, Sanna (2021). *Ingen demokrati utan aktivt medborgarskap: Politiskt intresse och politiskt förtroende bland ålänningar*. I Ålands fredsinstitutets publikation *Styr ålänningarna sitt öde? Demokratiperspektiv på Åland*.

⁶⁷ ÅSUB 2022:6. *Tillitsstudie för Åland*.

⁶⁸ ÅSUB 2022:6. *Tillitsstudie för Åland*.

⁶⁹ Sundholm, Dan. *Har föreningar gjort sitt för demokratin?* Nya Argus, 5-6/2021, s. 158-161.

⁷⁰ Nordiska ministerrådet (2020). *Frivilligarbete i Norden – sammanhållning i en ny tid*.

pekat ut civilsamhällets betydelse för demokratin. Ett av de mest kända exemplen är Robert Putnams studier om civilsamhällets betydelse för att bygga socialt kapital som baserar sig på tillit, normer och nätverk som gör det lättare för särskilt självstyrande regioner att fungera effektivt och att mobilisera kollektiva aktioner.⁷¹

Civilsamhället har en viktig roll i lärandet av demokratiska processer när det gäller är att engagera och organisera sig samt lära sig att samarbeta och kompromissa med andra. Genom att arbeta tillsammans med människor med olika åsikter och bakgrunder får medlemmarna insikt i vikten av att lyssna, förstå och respektera olika perspektiv. Detta främjar en kultur av öppenhet, delaktighet och tolerans, vilket är avgörande för en fungerande demokrati. Dessutom får medlemmarna också möjlighet att utveckla viktiga färdigheter för det demokratiska deltagandet, såsom att argumentera, förhandla och ta ansvar för beslut. För styrelsemedlemmar inom civilsamhället innebär engagemanget en särskild möjlighet och utmaning att påverka och forma den demokratiska processen på ett strategiskt och övergripande plan. Genom ledarskapet och ansvaret för föreningens verksamhet spelar styrelsemedlemmarna en central roll i att främja demokratiska värden och principer både inom organisationen och i det bredare samhället. Bland annat Jan Sundberg och Stefan Sjöblom har beskrivit föreningslivets betydelse för det åländska samhället och demokratin. Det rika föreningslivet har ansetts ge näring åt demokratin och det politiska livet. Ju fler förgreningar demokratin har in i föreningslivet desto bättre är det för demokratin. Sundberg och Sjöblom skriver även att Ålands aktiva civilsamhälle har visat sig ha stor betydelse vid samhällskriser som exempelvis stormen Alfrida och coronapandemin.⁷²

Föreningslivet på Åland är mycket aktivt.⁷³ År 2020 gjorde ÅSUB en undersökning om ålänningarnas kultur- och fritidsvanor, i vilken det frågades om man deltagit i föreningsverksamhet. Cirka 41 procent av de svarande hade åtminstone någon gång under det senaste året deltagit i föreningsverksamhet, varav cirka tolv procent svarade att de deltog minst en gång i veckan.⁷⁴

Som konstaterats ovan har föreningslivet stor betydelse för samhället samt demokratin och därför skulle en nedgång i aktivitet i föreningslivet kunna ha en negativ påverkan på den långsiktiga tillitsnivån i samhället och det folkliga engagemanget, som utgör en grund för demokratin.⁷⁵ OECD har gett Finland rekommendationer för att stärka civilsamhällets verksamhetsmöjligheter. I rekommendationerna betonas vikten av medborgerliga fri- och rättigheter, mediefrihet och digitala rättigheter.⁷⁶ I Statsrådets principbeslut för demokratipolitiken i Finland betonas vikten av att civilsamhället har tillgång till resurser och stöd för att kunna utföra sitt arbete effektivt och oberoende. Det måste även finnas mekanismer på plats för att säkerställa att civilsamhällets verksamhet är i linje med demokratiska värden och principer.⁷⁷ Här är fördelningen av bidrag särskilt viktig, tilliten måste vara stark till att det offentliga fördelar stöd och bidrag både rättvist och med tydliga kriterier.

⁷¹ Putnam, Robert D (1996). *Den fungerande demokratin: Medborgarandans rötter i Italien*. SNS Förlag.

⁷² Sundberg, Jan och Sjöblom, Stefan (2021). *Det åländska självstyrets kvaliteter. Demokrati, resurser och kompetens*. Svenska Litteratursällskapet i Finland.

⁷³ Åland har 736 registrerade föreningar. Patent- och registerstyrelsens statistik avser situationen den 1 juli 2024.

⁷⁴ ÅSUB 2021:6. *Ålänningarnas kultur- och fritidsvanor 2020*.

⁷⁵ Nordiska ministerrådet (2017). *Tillit – det nordiska guld*.

⁷⁶ OECD (2021). *Civic Space Scan of Finland*.

⁷⁷ Justitieministeriets publikationer (2022:41). *Statsrådets principbeslut om Finlands demokratipolitik på 2020-talet*.

3.3 Grundläggande rättigheter

Demokrati är nära kopplat till rättsstatsprincipen och mänskliga rättigheter. De mänskliga rättigheterna är universella och gäller för alla. De slår fast att alla människor är födda fria och lika värda. FN:s allmänna förklaring och de två FN-konventionerna från 1966 - konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter samt konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter - innehåller flera rättigheter som, bland annat rätten till skydd mot övergrepp och rättigheter för att tillgodose de mest grundläggande behoven. Det allmännas skyldighet att se till att de mänskliga rättigheterna tillgodoses gäller också tillgodoseendet av rättigheterna i de inbördes relationerna mellan privatpersoner.

I det här kapitlet berörs grundläggande rättigheter som yttrandefrihet, social trygghet, jämställdhet, ickediskriminering samt frihet från hat, hot och kränkningar.

3.3.1 Yttrandefrihet

Yttrandefrihet innebär frihet att i tal, skrift, bild eller på annat sätt meddela upplysningar samt uttrycka tankar, åsikter och känslor. Yttrandefriheten ingår i de mänskliga rättigheterna och är en nyckelrättighet för demokratin. I lag och internationell rätt har ändå införts vissa begränsningar så att yttrandefriheten inte får användas för att kränka andras grundläggande rättigheter eller människovärde, genom exempelvis hets mot folkgrupp. I följande underkapitel redogörs för olika aspekter av yttrandefriheten.

3.3.1.1 Fria medier

Pressfrihet är en av demokratins grundpelare och fria medier (kanaler för förmedling av information och underhållning) har en stor demokratisk betydelse. I det här kapitlet fokuseras särskilt på massmedier, vilket är medieorganisationer som förmedlar information och underhållning till en stor publik (till exempel radio, tv och tidningar).

I *Public service - en svensk kunskapsöversikt*, som sammanställts av svenska medieforskare, beskrivs nyhetsmediers demokratiska betydelse. "Rika informationsmiljöer ger aktiva medborgare, granskande journalistik avslöjar oegentligheter och medierna själva fungerar som mötesplatser...utan nyhetsmedier, ingen fri åsiktsbildning...utan fri åsiktsbildning, ingen demokrati". För beslutsfattare innebär det här att mediebeslut är viktiga demokratibeslut.⁷⁸

I internationella jämförelser tenderar de nordiska länderna att prestera mycket bra rörande pressfrihet. På *Reportrar utan gränsers pressfrihetsindex 2023* ligger Norge etta, Danmark trea, Sverige fyra och Finland femma.⁷⁹ Åland existerar inte som en egen region i Reportrar utan gränsers pressfrihetsindex men det mesta tyder på att situationen på Åland motsvarar den i övriga Norden. Åland har även beskrivits som synnerligen medietätt med två dagstidningar, ett public service-bolag samt ett kommersiellt radiobolag. Det breda åländska medielandskapet bidrar till goda medievanor bland ålänningarna eftersom det säkerställer att ålänningarna kan ta del av nyheter från flera olika källor.

⁷⁸ Bjerling, Johannes (red.) (2022). *Public service: En svensk kunskapsöversikt*.

⁷⁹ Reportrar utan gränser. *Pressfrihetsindex 2023*.

Hot och hat mot journalister har inte undersökts närmare på Åland. Unesco har antagit en resolution som fördömer våld mot journalister och uppmanar alla stater att förhindra, utreda och lagföra brott mot journalister. Unesco har även tagit fram en handlingsplan för att främja en säkrare miljö för journalister.⁸⁰ Visionen är att en säker miljö för journalister ska stärka fred, demokrati och hållbar utveckling i hela världen.

Landskapsregeringen antog i augusti 2018 ett mediepolitiskt program. Syftet med det mediepolitiska programmet är att visa vilka prioriteringarna är på medieområdet och vilka åtgärder landskapsregeringen avser vidta för att främja ett pålitligt och mångsidigt medieutbud på Åland. Enligt det mediepolitiska programmet är den övergripande målsättningen:

- *”att främja en mångfald av medier och en fortsatt god utveckling av medieutbudet på Åland. Detta gäller såväl lokal produktion som medieutbudet från Sverige. Tillgång till svenskspråkigt programutbud på alla slag av plattformar utgör ett särskilt område som landskapsregeringen ska arbeta med. Landskapsregeringen ska också bidra till att främja en fortsatt hög kvalitet inom åländsk journalistik och nyhetsförmedling. Åtgärder som görs i enlighet med detta program ska beakta landskapets utvecklings- och hållbarhetsagenda”.*

Ålänningarnas medievanor och förtroende för medierna har undersökts av ÅSUB. I ÅSUB:s undersökning om medievanor 2020 uppgav de svarande bland annat att TV (78 %) var det vanligaste mediet, följt av sociala medier (72 %), dagstidningar (både tryckt och digitalt) (71 %) och radio (55 %). I jämförelse med Sverige och Finland var tv-tittandet på Åland på ungefär samma nivå medan ålänningarna var flitigare läsare av dagstidningar men lyssnade mindre på radio än personer i Sverige och Finland.⁸¹ I ÅSUB:s Tillitsstudie 2022 framkommer att ungefär hälften av de svarande har ett ganska eller mycket stort förtroende för tidningarna (i allmänhet). Motsvarande siffra för radio och tv (i allmänhet) var ungefär 44 %.⁸²

Tabell 6: Offentlig finansiering av public service i Norden i medeltal per invånare.

Land/region samt public service:	Offentlig finansiering i euro i medeltal per invånare:
Färöarna (Kringvarp)	164
Norge (NRK)	100
Finland (YLE)	92
Åland (ÅRTV inklusive utsändning av SVT, SR, UR, TV4, YLE)	88
Danmark (DR, TV2/Denmark A/S)	85
Island (RUV)	81
Sverige (SVT, SR)	75
Åland (Endast ÅRTV)	74

Källor: Neff, Timothy och Pickard, Victor (2021). *Funding Democracy: Public Media and Democratic Health in 33 Countries*. Kringvarps årsberättelse 2022.

Åland har egen lagstiftningsbehörighet rörande public service (radio- och tv i allmänhetens tjänst). Ålands Radio och Tv har ett lagstadgat uppdrag att ansvara för den allmännyttiga radio- och televisionsverksamheten samt förmedlandet av nödmeddelanden till allmänheten. Den allmännyttiga radio- och

⁸⁰ UN Plan of Action on the Safety of Journalists and the Issue of Impunity.

⁸¹ ÅSUB 2020:6. *Medievanor på Åland 2020*.

⁸² ÅSUB 2022:6. *Tillitsstudie för Åland*.

televisionsverksamheten finansieras genom en medieavgift som är en avgift av skattenatur. Medieavgiften betalas av personer som har över 14 000 euro i inkomst under skatteåret. År 2024 är medieavgiften 123 euro per person och år. Även samfund vars beskattningsbara inkomst är minst 50 000 under skatteåret betalar 140 euro i medieavgift + 0,35 % av den beskattningsbara inkomsten som överstiger 50 000 euro. Avgiftsbeloppet är dock max 3 000 euro. Förutom Ålands Radio- och Tv:s verksamhet finansierar även medieavgiften utsändningen av SVT, SR, Sveriges TV4 och YLE på Åland. I tabell 6 jämförs storleken på finansieringen av allmännyttig radio- och televissionsverksamhet i norden per invånare.

3.3.1.2 Medie- och informationskunnighet

I dagens överflöd av information är det viktigare än någonsin att alla har förmågan att ta till sig information, sätta den i ett sammanhang samt avgöra om den är korrekt. Att förstå nyhetsflödet och kunna anpassa sig efter aktuella händelser utgör kärnan i yttrande- och informationsfriheten. Unesco betonar särskilt skolans roll i arbetet med att stärka medie- och informationskunnigheten; mediekunniga lärare utbildar mediekunniga elever som i sin tur skapar mediekunniga samhällen.

Biblioteken har en viktig roll när det gäller att främja medie- och informationskunnighet. Biblioteken bidrar till öppna, demokratiska samhällen genom kunskapsförmedling och mångsidigt kulturutbud där alla är jämlika. Biblioteken ger invånarna förutsättningar till utbildning, information, fritt bildande av åsikter och yttringar i en förändringsbenägen värld. Vidare erbjuder biblioteken mötesplatser och demokratistärkande samlingspunkter för diskussion och debatt. Mer information om bibliotekens stora betydelse inom läsfrämjande och demokrati beskrivs i landskapsregeringens bibliotekspolitiska strategi som är under arbete.

3.3.1.3 Konstnärlig frihet

Yttrandefriheten inbegriper även konstnärlig frihet. Internationell rätt har skyddat den konstnärliga friheten sedan år 1948. Konstnärlig frihet omfattar bland annat rätten till kreativitetsfrihet, deltagande i ett kulturliv efter eget val och njutning av konsten. I Europeiska unionen är vikten av kulturell frihet och mångfald inarbetad i stadgan om de grundläggande rättigheterna. Stöd till skyddet av grundläggande rättigheter, såsom rätten till konstnärlig frihet, utgör en viktig del i stödjandet av demokratin.

Den konstnärliga friheten, i alla dess uttrycksformer, är avgörande för möjligheterna att skapa konst och bedriva en konstnärlig verksamhet fullt ut. Om den konstnärliga friheten hotas kan konstnärerna inte uttrycka sig med hög kvalitet och utforska sin konstnärliga potential. Det leder till att den kulturella mångfalden begränsas. Att skydda och främja den konstnärliga friheten är en nödvändighet för att säkerställa att människor kan uttrycka sig fritt genom olika konstformer utan rädsla för censur eller konsekvenser och för att publiken ska få ta del av mångsidiga kulturella uttryck. Att kunna få sina övertygelser och åsikter utmanade av andra är essentiellt. Genom olika konstnärliga uttryck kan nya och utmanande idéer undersökas och människor får möjlighet att ta del av olika synsätt som speglar individer och samhällen.

Landskapsregeringens ansvar är att skapa förutsättningar utan att interagera och påverka det konstnärliga innehållet. Den konstnärliga friheten ska värnas genom den så kallade armlängdsprincipen.⁸³

⁸³ Landskapsregeringens kulturpolitiska strategi med handlingsplaner 2024 – 2030.

3.3.2 Social trygghet

Socioekonomiska förhållanden påverkar människors delaktighet i samhället. Utbildningsnivå och sociala levnadsförhållanden har stor betydelse för människors möjligheter att delta i demokratin. Personer med hög utbildningsnivå deltar i högre grad i samhällsfrågor, i val och känner högre tillit. Personer som befinner sig i socialt utsatta livssituationer har ofta sämre förutsättningar att delta i demokratin. Det finns ett samband mellan ett demokratiskt utanförskap med mindre delaktighet och tillit till samhället och dess institutioner samt olika sorters utsatthet. Det här gäller särskilt personer i socioekonomiskt utsatta situationer vilka oftare är bosatta i städer, nyanlända, personer som lider av ohälsa eller har en funktionsnedsättning. Även i vissa gles- och landsbygder och i andra typer av områden belägna utanför en tillväxtregion finns risk att människor upplever att avståndet till det centrala beslutsfattandet är långt.⁸⁴ Inflyttade kan också sakna erfarenheter av att leva i en demokrati och sakna kunskaper om samhällssystemet (så som om t.ex. hembygdsrätt och rösträtt), vilket gör att de i mindre grad deltar.

GINI-koefficienten brukar användas för att mäta relativa inkomstskillnader (se beskrivning i fotnot)⁸⁵. De ekonomiska inkomstskillnaderna ökade något mellan år 2012 (26 %) och år 2021 (29 %), men sjönk därefter år 2022 till 28,6 % (samma som i Finland). I Mariehamn var GINI-koefficienten 32,0 på landsbygden 25,7 och i skärgården 31,9. År 2022 sjönk (från år 2021) inkomstskillnaderna med 1,0 procentenheter i Mariehamn och 0,8 procentenheter på landsbygden medan skillnaderna ökade med 1,0 procentenheter i skärgården. Sedan 2004 har nettointkomsterna i synnerhet bland ensamboende och ensamförsörjningshushåll med utkomststöd sjunkit. Generellt kan noteras att nettointkomsternas andel av de disponibla inkomsterna var relativt liten år 2021, vilket indikerar att utgångsläget bland hushåll med utkomststöd var ekonomiskt mer utsatt år 2021 jämfört med ÅSUB:s tidigare undersökningar från 2004, 2012 och 2016. Av hushållen ligger 16,6 procent under den relativa fattigdomsgränsen och ensamstående med två barn löper störst risk att hamna under fattigdomsgränsen. Sedan 2004 har ekonomisk utsatthet bland äldre (över 70 år) minskat, medan unga män (18–29 år) är den grupp som fått se sin position försämrast mest.⁸⁶

Figur 6 visar hur nivån på utkomststöd och arbetslöshet har utvecklats på Åland och i Finland (exkluderat Åland) sedan 2012. Arbetslösheten på Åland låg långt under den finländska nivån ända till pandemiåret 2020 då arbetslösheten ökade mycket kraftigt på Åland. Arbetslöshetstalet var 9,5 procent på Åland jämfört med 7,7 procent i Finland under coronaåret 2020. Det relativa arbetslöshetstalet var i mars 2024 i genomsnitt 4,6 procent. För ungdomar under 25 år är siffran 9,5 % vilket är en ökning från 7,6 % år 2023. Den låga täckningsgraden för utkomststödet på Åland har diskuterats i ÅSUB:s tidigare rapporter om ekonomisk utsatthet. Den låga graden kan delvis bero på att människors benägenhet att ansöka om stödet är lägre i småskaliga samhällen på grund av den stigmatisering det kan medföra men även handla om bristande kunskap om stödet samt om skillnader i tillämpningen kring beviljandet av stödet på Åland och i Finland.⁸⁷

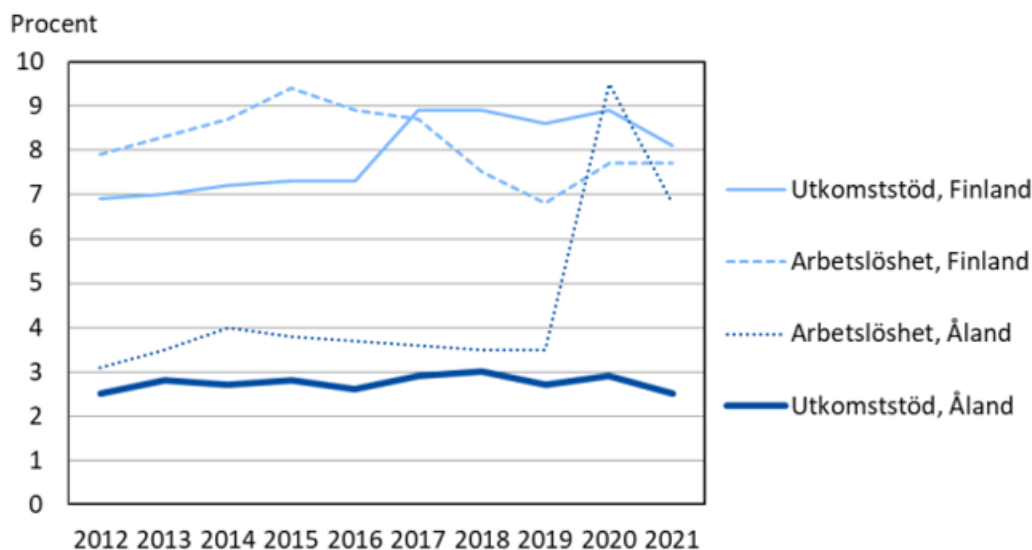
⁸⁴ Regeringskansliet (Sverige), kulturdepartementet (2018:02). *Strategi för en stark demokrati – främja, förankra, försvara*.

⁸⁵ Gini-koefficientens högsta möjliga värde är ett (1). Gini-koefficientens lägsta möjliga värde är 0, då inkomsterna för alla inkomsttagare är lika stora. I inkomstfördelningsstatistiken anges Gini-koefficienterna som procenttal (multipliserat med 100). Gini-koefficienten beskriver relativa inkomstskillnader för disponibla penninginkomster.

⁸⁶ ÅSUB 2024. *Ekonomisk hållbarhet 10: Inkomstskillnader (Gini-koefficient)*; ÅSUB 2024:2. *Ekonomisk utsatthet och social trygghet 2021*.

⁸⁷ ÅSUB 2024:2. *Ekonomisk utsatthet och social trygghet 2021*.

Figur 6: Andel (%) utkomststödtagare av befolkningen och arbetslöshetstal (%) på Åland och i Finland 2012 – 2021.

Källa: ÅSUB 2024:2. Ekonomisk utsatthet och social trygghet 2021.

Av Ålands totala befolkning räknades 4,8 % som ekonomiskt utsatta (i Finland var motsvarande risk för ekonomisk utsatthet år 2022 drygt 7,8 procent).^{88 89} Risken för ekonomisk utsatthet är lite högre i Mariehamn än på landsbygden (5,5 procent respektive 4,0 procent). Högst risk för ekonomisk utsatthet har personer bosatta i skärgården (ca 7,1 procent), dvs. antalet personer med varaktigt låg inkomst i bostadsbefolkningen är drygt sju procent av den totala bostadsbefolkningen. Ensamboende kvinnor lever till större del än män under den relativa fattigdomsgränsen, det gäller framför allt kvinnor efter pensionsåldern.⁹⁰ De mest utsatta grupperna inom den nordiska arbetsmarknaden omfattar vanligtvis unga, de äldsta, inflyttade och personer med funktionsnedsättning. I synnerhet arbetslöshet kombinerad med låg utbildningsnivå är relativt vanligt förekommande bland utkomststödmottagarna på Åland.⁹¹ Ett mål är därför att höja den allmänna utbildningsnivån genom att fler uppnår en gymnasieexamen som ger en grund för en yrkeskarriär, och fortsatt kompetensutveckling i arbetslivet eller genom fortsatta studier.⁹²

Figur 7 visar att största delen av utkomststödtagarna är ensamboende män (42 %). Till den näst största gruppen hör ensamboende kvinnor (27 %). Ensamstående kvinnor med barn utgör 13 % och ensamstående män med barn utgör 5 %, par med barn 9 % och par utan barn 5 %. Med hänvisning till denna strategis syfte om att ringa in utmaningar för öka delaktighet och minska demokratiskt utanförskap, kan noteras den stora gruppen ensamboende män som lyfter utkomststöd. Utgående från forskning som visat att det demokratiska utanförskapet påverkas av ekonomisk utsatthet och med beaktande av åländsk valstatistik som visar att gruppen män 22–25 år röstar minst, finns här en utmaning på Åland.

⁸⁸ Ekonomisk utsatthet innebär att personen har hört till ett låginkomsthushåll både under statistikåret och under två av de tre föregående åren. Definitionen baserar sig på Eurostats rekommendationer.

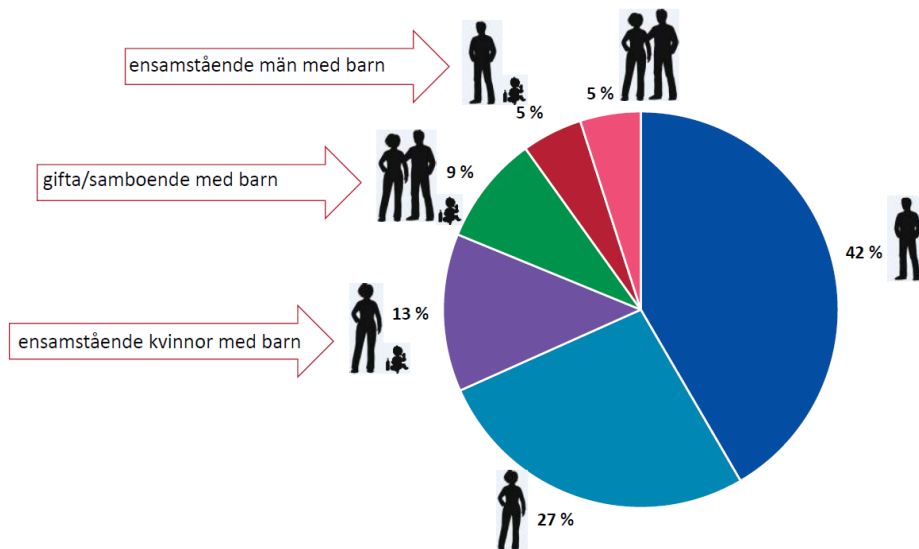
⁸⁹ ÅSUB 2024. *Ekonomisk hållbarhet 11: Risken för ekonomisk utsatt bostadshushållsbefolkning.*

⁹⁰ Ålands landskapsregering och ÅSUB (2021). *På tal om jämställdhet.*

⁹¹ ÅSUB 2021:3.

⁹² Projektet Gymnasieutbildning för alla, Landskapsregeringen, 2022-2023

Figur 7: Andel utkomststödstagare (%) på Åland enligt hushåll.

Källa: Roos, Sanna. Presentation den 28.2.2024 om Ekonomisk utsatthet och social trygghet på Åland – hur påverkas barn?

Fattigdom korrelerar med ohälsa, och ohälsa korrelerar med delaktighet och samhällsengagemang. Som exempel visar en utredning om äldres (65+) delaktighet på Åland ett samband mellan politisk delaktighet och den självskattade hälsan. Ett aktivt valdeltagande samt känsla av inflytande i samhället har en koppling till en bättre hälsa.⁹³

Upplevelsen av att blomstra enligt ett mätinstrument framtaget av Harvarduniversitetet (VanderWeele, 2017; Harvard University) mättes för första gången år 2022 på Åland.⁹⁴ Frågorna för att blomstra omfattar områdena nöjdhet med livet, upplevd psykisk och fysisk hälsa, meningsfullhet, karaktärsdrag, sociala relationer och ekonomisk trygghet – tillsammans bildar dessa områden ett *Secure Flourish Index*. Resultatet visade att arbetslöshet under de senaste fem åren samt upplevelsen av att den ekonomiska situationen hade försämrats under det senaste året uppvisade ett signifikant lägre Secure Flourish Index jämfört med övriga svarande.

3.3.3 Jämställdhet och icke-diskriminering

Det går idag globalt sett och i Europa att se en nedgång för demokrati, mänskliga rättigheter och rättsstatens principer. Detta märks bland annat i internationella förhandlingar och politiska beslut där inskränkningar av människors fri- och rättigheter sker.⁹⁵ Ålands utvecklings- och hållbarhetsagenda betonar många aspekter som är viktiga för demokratin som fredliga relationer, demokrati, mellanmänsklig tillit, jämlikhet, jämställdhet och mänskliga rättigheter, vilket utgör grunden för långsiktig bärkraft och därför har hög prioritet.⁹⁶

Enligt den senaste undersökningen om diskriminering på Åland, har ålänningarnas kännedom om det rättsliga skyddet mot diskriminering blivit bättre, i synnerhet bland de svarande som har annat än nordiskt modersmål. Kännedomen om att man kan vända sig till fackliga organisationer i samband med diskriminering har ökat,

⁹³ ÅSUB 2017:4. *De äldres delaktighet på Åland.*

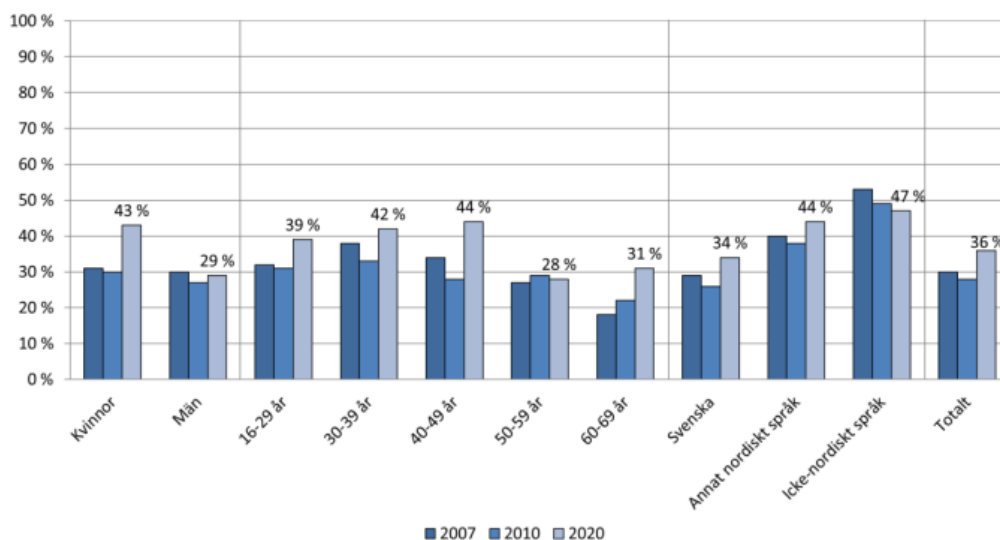
⁹⁴ ÅSUB 2022:6. *Tillitsstudie för Åland.*

⁹⁵ FN:s råd för mänskliga rättigheter, tankesmedjan Freedom House.

⁹⁶ Bärkraft (2023) Utvecklings- och hållbarhetsagenda för Åland/andra upplagan september 2023.

medan Ålands ombudsmannamyndighet som en relativt ung myndighet är mera känd bland de som har upplevt diskriminering på Åland jämfört med de svarande som inte har upplevt diskriminering.⁹⁷

Figur 8: Upplevd diskriminering på Åland 2007, 2010 och 2020 efter kön, åldersgrupp och modersmål (%).

Källa: ÅSUB 2020:7. *Upplevd diskriminering i det åländska samhället 2020.*

I samtliga undersökningar har det varit vanligare för kvinnor att rapportera om upplevd diskriminering på Åland jämfört med män. I den senaste undersökningen (2020) om diskriminering på Åland är ökningen av den upplevda diskrimineringen bland kvinnor märkbar. En skiftning i upplevd diskriminering kan även konstateras mellan åldersgrupperna. De äldsta svarande har under de tidigare åren upplevt sig mer sällan diskriminerade än övriga åldersgrupper. Andelen svarande som har ett annat än nordiskt modersmål och som någon gång har upplevt diskriminering på Åland har minskat något sedan år 2007 och år 2010, medan bland svarande med svenska eller annat nordiskt modersmål har upplevelsorna av diskriminering ökat. Många som anmält diskriminering är oroliga för negativa konsekvenser till följd av sin anmälan.

Värnandet om demokratis principer innebär ett avståndstagande från rasism och alla former av diskriminering. Att bekämpa och förebygga strukturell diskriminering på Åland behöver lyftas fram som en viktig uppgift hos myndigheter, utbildningsanordnare och arbetsgivare på Åland.⁹⁸

Jämställdhet är en förutsättning för demokrati och hållbar utveckling. Åland placerar sig normalhögt i en internationell jämförelse av nyckeltalet Gender Inequality Index (GII). Det som talar till Ålands fördel gällande indexet är den höga utbildningsnivån samt det höga arbetsmarknadsdeltagandet. Däremot försämrar nyckeltalet på grund av kvinnors låga andel bland lagtingsledamöterna. År 2021 var det beräknade Gender Inequality Index (GII) för Åland ca 0,054, medan det i Finland var 0,033 och i Sverige 0,023. Åland var globalt sett på 13 plats medan Sverige var på fjärde plats och Finland på sjätte plats. I genomsnitt år 2002–2022 har Åland haft ett GI på 0,045 enligt ÅSUB:s beräkningar.⁹⁹ Enligt indexet innebär 0 ett jämställt samhälle, medan 1 innebär ett icke-jämställt samhälle. Enligt europeiska jämställdhetsinstitut EIGE:s klassificering hör Finland till

⁹⁷ ÅSUB 2020:7. *Upplevd diskriminering i det åländska samhället 2020.*

⁹⁸ ÅSUB 2020:7. *Upplevd diskriminering i det åländska samhället 2020.*

⁹⁹ ÅSUB 2024. *Ekonomisk hållbarhet 9: Gender Inequality Index (GII).*

de som har ett högre nationellt poängtal än EU:s medeltal, men utvecklingen går långsammare än inom EU i genomsnitt.¹⁰⁰

Finland har fått många rekommendationer från övervakningsorgan för konventioner om mänskliga rättigheter, FN:s och europeiska organisationers rapportörer om mänskliga rättigheter samt i bedömning av situationen för mänskliga rättigheter i Finland. En sådant område är förutom hatretorik och hat också våld mot kvinnor som är ett allvarligt samhällsproblem.¹⁰¹ En undersökning på EU-nivå 2014 visade att kvinnor i Finland upplever mer våld i genomsnitt än i många andra länder. Den relativa utsattheten för brott inom våld i hemmet och våld i nära relationer på Åland ligger på samma genomsnittsnivå som i landskapen i Finland.

När det gäller den demokratiska delaktigheten i fråga om makt och inflytande är Åland långt ifrån jämställt, vilket framgår av exempelvis kapitel 3.2. För att uppnå möjligheter till ökad delaktighet av underrepresenterade grupper i sammanhang där beslut fattas och resurser fördelas behövs en samverkan mellan landskapet, kommuner, civilsamhället och näringslivet.

3.3.4 Hat, hot och kränkningar

Att politiker utsätts för hot och kränkningar riskerar att undergräva demokratin både på kort och lång sikt. Risken är att det demokratiska samtalet begränsas och att hot och trakasserier får människor att avstå från att engagera sig politiskt. Trakasserier och hatretorik påverkar medborgarnas, särskilt kvinnors och personer med minoritetsbakgrunds, vilja att delta politiskt. Utsattheten för hat, hot och kränkningar försvagar känslan av trygghet, inskränker yttrandefriheten och minskar människors vilja att engagera sig aktivt i samhället. Fenomenet har även negativa effekter på förtroendesamhället och tilliten.¹⁰²

Upplevelsen av kränkande bemötande har alla politiker varit med om, enligt en undersökning bland förtroendevalda på Åland 2023. Undersökningen visar att politiker i alla grupper (lagtings- och kommunalpolitiker, kvinnor och män) har upplevt negativ maktutövning eller kränkande bemötande i sitt politiska arbete. Kvinnorna i lagtinget och regeringen har här nästan dubbelt högre värden gällande den här frågan. Männerna som lagtingsledamöter och ministrar upplever sig mer osakligt bemötta i media. Enkäten, som besvarades av två tredjedelar av de förtroendevalda på Åland, visar att kvinnor som lagtingspolitiker och ministrar är nästan tre gånger mer utsatta för hot, hat och kränkningar på sociala medier (figur 9). Det är oroväckande för demokratin om många folkvalda känner mer eller mindre otrygghet på grund av sitt samhällsengagemang.

En tydlig trend visar att hatretoriken i sociala medier har ökat i takt med att fler diskussioner har flyttat ut på internet. Enligt en undersökning som YLE genomförde år 2020 upplevde över hälften (60 procent) att debattkulturen hade förändrats till det sämre. Den allt hårdare debatten syntes framför allt i sociala medier.¹⁰³

¹⁰⁰ Social- och hälsovårdsministeriet, pressmeddelande (24.10.2022). *Finland på fjärde plats vid jämförelsen av jämställdheten i EU-länderna.*

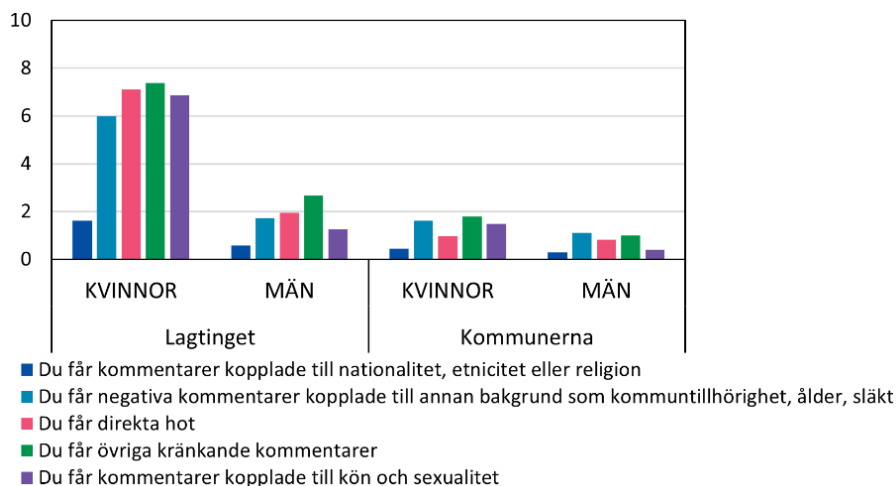
¹⁰¹ Statistikcentralens databaser på www.stat.fi; Roos, Sanna (2017). *Våld i nära relationer på Åland (2017) Undersökning om förekomst av våld i nära relationer.*

¹⁰² Justitieministeriets publikationer (2022:41). *Statsrådets principbeslut om Finlands demokratipolitik på 2020-talet.*

¹⁰³ YLE (2020). *Hyvin Sanottu: väestöä edustava kvantitatiivinen tutkimus. Bra sagt: en kvantitativ undersökning som representerar befolkningen.*

Förutom medborgare drabbas politiker, beslutsfattare och journalister i högre grad av hat, hot och kränkningar på nätet, vilket är oroväckande med tanke på demokratin.¹⁰⁴ Både Sverige och Finlands regeringar ser att det offentliga debattklimatet är hårdare idag och att allt fler utsätts för hot och hat.¹⁰⁵ Hot och hat förstärks av könsrelaterat hot och hat, sexism, rasism och liknande former av fientlighet.¹⁰⁶

Figur 9: Hot, hat och kränkningar på sociala medier enligt kön och förtroendeuppdrag. Skala 0 = aldrig, 10 = mycket ofta. Medelvärde.

Källa: ÅSUB, översikter och indikatorer 2023:4. Förtroendevalda, jämställdhet och den politiska vardagen på Åland våren 2023.

3.4 Rättsstaten

I en rättsstat agerar det allmänna, det vill säga myndigheterna, i enlighet med lagen, respekterar demokratin samt de grundläggande fri- och rättigheterna. I rättsstaten bereds och avgörs ärenden på ett rättvist och effektivt sätt genom öppen och god förvaltning. En rättsstat kännetecknas även av att var och en har tillgång till offentliga tjänster, myndigheterna motverkar korruption och maktmissbruk samt att människorna litar på myndigheternas verksamhet. Individerna har inte endast rättigheter utan även skyldigheter i rättsstaten.

3.4.1 Mellanmänsklig tillit och förtroende för samhällets institutioner

Mellanmänsklig tillit har ofta ansetts grundläggande för ett välfungerande samhälle och den höga nivån av tillit i de nordiska länderna har ofta kallats för "det nordiska guldet". ÅSUB har undersökt den mellanmänskliga tilliten på Åland i två omgångar, år 2018 och år 2022. Undersökningarna visar att tilliten motsvarar de nivåer som har uppmätts i de övriga nordiska länderna. Av de svarande i tillitsstudien år 2022 kände 59 % hög tillit, 31 % medelhög tillit och 10 % låg tillit. Äldre, högutbildade och födda i Norden hade i allmänhet högre

¹⁰⁴ Justitieministeriets publikationer (2022:41). *Statsrådets principbeslut om Finlands demokratipolitik på 2020-talet*.

¹⁰⁵ Både i den finländska och den svenska demokratistrategin får det hårda diskussionsklimatet stort utrymme och det anses vara en av de utmaningar för demokratin som länderna måste arbeta med. I den svenska strategin är "ett hotat demokratiskt samtal" en av tre utmaningar som regeringen bedömer som särskilt viktiga och i den finländska strategin är "att främja öppenhet och förbättra debattkulturen en av fem fokusområden.

¹⁰⁶ Regeringskansliet (Sverige), kulturdepartementet (2018:02). *Strategi för en stark demokrati – främja, förankra, försvara*.

mellanmänsklig tillit än yngre, personer med lägre utbildning och födda utanför Norden. Särskilt bland de yngre uppvisade den mellanmänskliga tilliten ett samband med psykisk ohälsa.¹⁰⁷

Förutom mellanmänsklig tillit har förtroendet för institutioner ansetts vara en viktig resurs för ett välfungerande samhälle eftersom förtroendet underlättar växelverkan mellan människor och institutioner.¹⁰⁸ ÅSUB har i sina tillitsstudier undersökt även förtroendet för samhällets institutioner på Åland. I Tillitsstudien år 2022 skriver ÅSUB bland annat att *”forskningen har visat att det förtroende som medborgarna upplever för samhällets institutioner och grupper kan påverka det demokratiska samhället på ett betydande sätt”*. Högst förtroende i Tillitsstudien år 2022 hade försvarsmakten, sjukvården och polisen. Lägst förtroende hade de politiska partierna, religiösa samfund och kommunala beslutsfattare.¹⁰⁹

Resultaten motsvarar det som tidigare har uppmätts i svenska och finländska studier när det gäller det låga förtroendet för politiska partier och beslutsfattare.¹¹⁰ En förklaring till detta har ansetts vara att politiska partier och beslutsfattare är polariserande, en person kan ha ett mycket högt förtroende för ett parti som personen sympatiserar med men ett mycket lågt förtroende för ett parti som personen inte sympatiserar med. Det sammanlagda förtroendet för de politiska partierna dras därför ned. Vissa forskare har till och med hävdad att det relativt låga förtroendet för politiska institutioner i Norden är något positivt och visar att medborgarna övervakar beslutsfattarna och att demokratin därmed fungerar.¹¹¹ I undersökningarna på Åland, i Sverige och Finland har förtroendet för politiska institutioner som parlament och regering legat högre än förtroendet för partierna. Som framkommer ovan är det dock enskilda myndigheter som tenderat att ha allra högst förtroende bland medborgarna.

Tillit upprätthålls genom bland annat öppenhet och insyn, till exempel insyn i de förtroendevaldas bindningar och insyn i finansieringen av val och de politiska partierna. Förtroendet för den offentliga förvaltningen diskuteras inte lika ofta men är också viktigt för upprätthållande av en stark demokrati. Allmänhetens tillgång till allmänna handlingar är en central del på Åland. Det är viktigt med möjlighet till inflytande särskilt gällande stora samhällsreformer. OECD rekommenderar dialog mellan förvaltningen och medborgarna för att stärka människors förtroende samt öka insynen i förvaltningen och beslutsfattandet.¹¹²

3.4.2 Korruption

Korruption kan definieras som *missbruk av anförtrodd makt för egen vinning*¹¹³. Korruption undergräver tilliten både mellan människor och till institutioner. Generellt är korruptionsnivån låg i de nordiska länderna. Enligt tillitsstudien år 2022 uppgav ändå närmare en fjärdedel, 24 %, av respondenterna att de har personliga eller en närstående person med erfarenheter från någonting som kan kallas för korruption. En av fem svarande

¹⁰⁷ ÅSUB 2022:6. *Tillitsstudie för Åland 2022*.

¹⁰⁸ Roos, Sanna (2021). *Ingen demokrati utan aktivt medborgarskap: Politiskt intresse och politiskt förtroende bland ålänningar*. I Ålands fredsinstitutets publikation *Styr ålänningarna sitt öde? Demokratiperspektiv på Åland*.

¹⁰⁹ ÅSUB 2022:6. *Tillitsstudie för Åland 2022*.

¹¹⁰ Medieakademin. *Förtroendebaremetern 2023*.

¹¹¹ Roos, Sanna (2021). *Ingen demokrati utan aktivt medborgarskap: Politiskt intresse och politiskt förtroende bland ålänningar*. I Ålands fredsinstitutets publikation *Styr ålänningarna sitt öde? Demokratiperspektiv på Åland*.

¹¹² OECD (2021). *Eight Ways to Institutionalise Deliberative Democracy*.

¹¹³ Europakommissionens definition av korruption.

anser att korruption är mycket eller ganska vanligt förekommande på Åland. De institutioner som upplevs ha minst korruption är domstolarna/åklagarämbetet, polisen och bankerna/finansinstitutionerna.

Gynnande av släkt och vänner eller medlemmar i så kallade bäste "broder/syster"-nätverk (till exempel jaksällskap, idrottsföreningar, slutna sällskap) uppskattas vara de vanligast förekommande korruptionsformerna inom den offentliga sektorn på Åland. Över hälften av de svarande uppger att dessa företeelser är mycket eller ganska vanliga. Vidare anser även 42 procent att det är mycket eller ganska vanligt med alltför starka bindningar mellan offentliga beslutsfattare och näringslivet. Resultaten indikerar att företeelserna upplevs vara vanligare på Åland jämfört med den svenskspråkiga delen av Finland.¹¹⁴

Enligt en undersökning av finlandssvenska regioner och Åland år 2021 uppvisas signifikanta regionala skillnader.¹¹⁵ I Österbotten säger 12 procent sig ha direkt eller indirekt erfarenhet av korruption. I Nyland: 17 procent, i Åboland: 20 procent, på Åland: 22 procent. Bland finlandssvenskar bosatta i övriga regioner svarade 25 procent ja på frågan. Strax under en fjärdedel i undersökningen anser att korruption är mycket eller ganska vanligt förekommande i Finland. Det här överensstämmer med en nationell undersökning år 2020. Korruption tros främst finnas inom affärlivet och politiken, minst inom polisen och domstolsväsendet.

Mot bakgrunden av ovannämnda resultat behöver vi bättre förstå vilka former korruption kan ta på Åland och hur vi kan förebygga och förhindra att korruption uppstår. Även om mutor, som oftast förknippas med korruption, är ovanliga på Åland i likhet med resten av Norden är det många som uppfattar att det förekommer korruption. En förklaring är att det snarare är andra former av korruption än erbjudanden av mutor som förekommer. Därför bör arbetet mot korruption i den offentliga förvaltningen utvecklas mot en bred definition som inkluderar fenomen så som att utnyttja sin offentliga ställning för egen vinning på otillbörligt sätt, annat agerande som är olagligt men inte omfattas av straffrätten, samt ageranden där objektiviteten går att ifrågasätta. Nästan alla riskområden för korruption är förknippade med bristfällig samhällsstyrning, favorisering och diskriminering samt undanhållande av information och handlingar.¹¹⁶

Forskning har visat att myten om att vi är korruptionsfria fungerar som en broms för bekämpningen av korruption. Det satsas otillräckligt med resurser för att bekämpa och följa med korruption och det är ofta medierna som uppmärksammar korruptionsfall. Även begränsade ökning av korruption kan få betydande negativa effekter på den sociala tilliten. I Norden har tilliten mycket att göra med den upplevda rättvisa som omgärdar samhällsinstitutionernas agerande. Den upplevda rättvisan kan minska, inte enbart som ett resultat av ökad korruption utan sannolikt också på grund av att fattade beslut inte ses som legitima, exempelvis om offentlig verksamhet inte använder skattemedel på ett förnuftigt sätt.¹¹⁷ Särskilt viktigt är det att kommunerna och landskapet med dess myndigheter tar frågan på allvar eftersom dessa befinner sig i riskområden.

¹¹⁴ ÅSUB 2022:6. *Tillitsstudie för Åland 2022*.

¹¹⁵ Malmberg, Fredrik (2021). *Smolk i ankdammen? Uppfattningar och attityder angående korruption i finlandssvenska kommuner*.

¹¹⁶ Hemsidan antikorruption.fi.

¹¹⁷ Nordiska ministerrådet (2017). *Tillit – det nordiska guldet*. Justitieministeriets publikationer (2022:41). *Statsrådets principbeslut om Finlands demokratipolitik på 2020-talet*.

Kontinuerligt arbete för att stärka öppenheten och delaktigheten för bevarande av förtroende och tillit är viktigt. Att involvera civilsamhällets aktörer i beslutsfattandet med effektivare metoder än hörande bidrar också till att lösa paradoxen mellan förtroende och icke-deltagande. En större öppenhet och ökad antikorrupsionsverksamhet bidrar till att öka förtroendet för demokratin.¹¹⁸

Sedan 2023 finns en visselblåsarlag, som ska skydda människor som anonymt vill berätta om oegentligheter i verksamheter som helt eller delvis finansieras av skattemedel. Lagen har dock ett begränsat tillämpningsområde, både gällande kriterier för vilka arbetsplatser som omfattas och inom vilka områden visselblåsandet kan ske.

Åland saknar ett meddelarskydd (finns i Sverige) som innebär att tjänstemän har rätt att offentliggöra sekretessbelagda uppgifter till medier utan att arbetsgivaren får undersöka vem som lämnat uppgifterna, eller bestraffa den som gjort det.

3.4.3 Personlig integritet och säkerhet

Trygghet bland medborgarna kan anses vara rotad i ett samhälle där otryggheten minimeras med hjälp av rättsstatsprincipen, det vill säga där samhället är uppbyggt av regler som är förutsägbara och lika för alla.

I ÅSUB:s Tillitsstudie mäts tryggheten i området där man bor. Detta genom att de svarande fick uppge hur trygga de känner sig om de går ut ensamma sent en kväll i området där de bor. Sex procent svarade att de aldrig går ut sent en kväll. Av de som svarat att de går ut ensamma uppgav 65 procent att de känner sig mycket trygga och 31 procent ganska trygga. Endast 3 procent uppgav att de känner sig ganska otrygga och 1 procent mycket otrygga. Trygghetskänslan är dock inte lika stark för alla, utan det finns ett signifikant samband mellan till exempel kön och bostadsort. Kvinnor och boende i Mariehamn känner sig klart mer otrygga att vara ute ensamma på kvällen än män och boende på landsbygden eller i skärgården.¹¹⁹

Under år 2022 kom 1 993 brott till myndigheternas kännedom på Åland och fler män än kvinnor var utsatta för brott. Män utsattes för fler misshandelsbrott och brott mot liv samt brott i kategorin "andra brott" (vilken framför allt består av brottstypen olaga hot). Personer i åldrarna 18 till 20 år är mest brottsutsatta och sedan avtar antalet personer som blivit utsatta för brott ju högre upp man går i åldrarna.¹²⁰ Sedan 1980 har i genomsnitt 67 procent av brotten klarats upp. Medeltalet var ca 78,6 procent år 2022, en minskning från 81,6 procent år 2021.¹²¹ Kvinnor är betydligt mer utsatta för sexualbrott och våld i nära relationer.¹²² När det kommer till våld mot kvinnor och våld i nära relationer är mörkertalet dock stort. Mindre än hälften av alla nyligen (under

¹¹⁸ Justitieministeriets publikationer (2023:13). *Det nationella demokratiprogrammet 2025 – Uppföljningsrapport.*

¹¹⁹ ÅSUB 2022:6. *Tillitsstudie för Åland 2022.*

¹²⁰ ÅSUB (2023). *Brott som kommit till myndigheternas kännedom 2022.*

¹²¹ ÅSUB (2022). *Social hållbarhet 9: Brottslighet som kommit till myndigheternas kännedom samt uppklarade brott.*

¹²² Statsrådets utrednings- och forskningsverksamhet (2022:24). *Våld i nära relationer ökar användningen av och kostnaderna för tjänster.*

de senaste 12 månaderna) utsatta för våld i nära relationer på Åland enligt en undersökning år 2017 hade sökt hjälp, och av dessa hade flest sökt hjälp av vänner och släktingar.¹²³

Något som är värt att lyfta fram angående utsatthet för hot och våld är situationen för barn och unga på Åland. I undersökningen *Hälsa i skolan*¹²⁴ var de skolelever som uppger att de under de senaste tolv månaderna har blivit utsatta för hot om fysiskt våld i samhället högre år 2023 än år 2021, med undantag av elever som går på Ålands Yrkesgymnasium. Pojkar svarar i något högre utsträckning än flickor att de har blivit utsatta för hot om fysiskt våld. Upplevelsen av hot om fysiskt våld är högst bland de som går i högstadiets årskurs 8 och 9: 15 procent av flickorna och 22 procent av pojkarna. När resultaten för "Hälsa i skolan" år 2019 presenterades och Åland stack ut med en högre rapportering av utsatthet för sexuellt våld och psykiskt våld från föräldrar, beställdes en utredning av landskapsregeringen. Enligt utredningen är flickor mer sexuellt utsatta än pojkar, men könsskillnaden minskar med högre utsatthet. Den sexuella utsattheten ökar även för den som tillhör en normbrytande grupp. Det kan till exempel handla om en normbrytande sexuell läggning, en funktionsnedsättning eller om familjen har sämre ekonomi.¹²⁵

Avgörande för hur egna upplevelser av våld eller hot om våld påverkar barn och ungas tillit till samhället och deras intresse i demokratifrågor är att dessa barn och unga inte isoleras. I en tid som känns alltmer otrygg för många barn och unga är det angeläget att de som utsätts för psykiskt eller fysiskt våld, eller som själva utöver våld, alltid har tillgång till trygga personer som de litar på och kan prata med. Det är därför angeläget att fortsatt möta barn och unga där de är och utveckla metoder för ungas delaktighet så att risken för ett liv i samhällets periferi, och därmed demokratiskt utanförskap, kan undvikas.

Den ökade användningen av digitala verktyg och sociala medier innebär ett större ansvar för den lagstiftning som skyddar den personliga integriteten, samt för att öka kunskaperna om de rättigheter till skydd som människor har. Internet och sociala medier har skapat nya möjligheter till informationshämtning, deltagande opinionsbildning och dialog som är positivt ur demokratisynvinkel. Samtidigt innebär den digitala utvecklingen en rad nya utmaningar som bland annat relaterar till frågor om nationell säkerhet, individens integritet, desinformation, näthat, informations- och cybersäkerhet samt till utestängning av vissa grupper på grund av bristande tillgänglighet.¹²⁶

¹²³ Roos, Sanna (2017). *Våld i nära relationer på Åland (2017) Undersökning om förekomst av våld i nära relationer.*

¹²⁴ Institutet för hälsa och välfärd (2024). *Resultaten av enkäten Hälsa i skolan.*

¹²⁵ Nordic Equality Team (2021). *Utsatthetens bredd och djup. Sexualiserat våld, våld från föräldrar och psykisk ohälsa bland unga på Åland, analys av resultatet i Hälsa i skolan 2019.*

¹²⁶ Jämför: Regeringskansliet (Sverige), kulturdepartementet (2018:02). *Strategi för en stark demokrati – främja, förankra, försvara.*

4 Sammanfattning av utmaningar för demokratin

Kapitel 3 visar att demokratins tillstånd på Åland sammanfattningsvis är bra men det finns utmaningar som behöver hanteras genom målmedvetet arbete för att utmaningarna inte ska utvecklas till stora problem. Kort kunde lägesbilden sammanfattas som att de demokratiska strukturerna huvudsakligen är välfungerande. Utmaningarna finns i variationen i ålänningarnas demokratiska deltagande. Vissa deltar mycket aktivt medan andra, för många, deltar väldigt lite eller inte alls. På sikt kan det här riskera att urholka samhällstilliten, demokratins legitimitet och människornas syn på demokratin. Nedan listas ett antal utmaningsområden som kräver landskapsregeringens fokusering och uppföljning.

Valdeltagandet

- Valdeltagandet är generellt för lågt, behöver förbättras för att stärka de folkvaldas legitimitet.
- Valdeltagandet är särskilt lågt bland unga, inflyttade och bosatta utanför Åland. På ett mer allmänt plan dras valdeltagandet även ner av att mäns och boende i Mariehamns benägenhet att rösta är lägre än genomsnittet.

Kandidater och invalda

- Kvinnor, unga (18–29 år) och inflyttade är klart underrepresenterade bland kandidater och invalda i allmänna val.
- Antalet kandidater i allmänna val minskar, särskilt i kommunalval.

Förtroende för samhälleliga institutioner och politiskt intresse

- Ålänningarnas politiska intresse är lägre än både finländarnas och svenskarnas. På sikt kan det här vara en risk för demokratin. Särskilt unga uppger att de har ett lägre politiskt intresse.
- De åländska politiska institutionernas förtroende är lågt.

Trygghet och mänskliga rättigheter

- Generellt saknas det tillräckliga stödfunktioner för att inkludera personer med olika bakgrund.
- Hot, hat, rasism och mäns våld mot kvinnor är skadligt för demokratin.

Socioekonomisk utsatthet och dess samband med demokratiskt deltagande

- Socioekonomisk utsatthet tenderar att leda till demokratiskt utanförskap.

Transparens, öppenhet och saklighet

- Undersökningar visar att en fjärdedel av ålänningarna uppger att de har personliga eller en närstående med egna erfarenheter av korruption. Inte i form av mutor, som kanske vanligtvis förknippas med korruption, utan i stället bland annat nepotism, favorisering, diskriminering och undanhållande av information.

Det demokratiska samtalet och desinformation

- Internet och sociala mediers genombrott har möjliggjort ett mer aktivt åsiktsutbyte i samhället men har samtidigt globalt bidragit till ett hårdare och mer polariserat diskussionsklimat. Det har även blivit enklare att sprida hot, hat och kränkningar. Motsvarande tendenser finns på Åland.

- Desinformation som riktas mot demokratin och demokratiska institutioner har ökat globalt. Motsvarande antidemokratiska strömmar kan påverka demokratin även på Åland.

5 Målsättningar för vår demokrati

Nedan listas landskapsregeringens målsättningar för demokratipolitiken samt indikatorer för dessa målsättningar. Utgångsvärden för indikatorerna sammanfattas i bilaga 1. Åtgärderna inom respektive område listas i landskapsregeringens åtgärdsprogram för strategin.

Tabell 7: Demokratistrategins mål.

Målområde	Mål och indikatorer
1 Demokratin ska vara levande och kännetecknas av delaktighet	<ul style="list-style-type: none">• Öka det totala valdeltagandet• Öka valdeltagandet bland unga, män, inflyttade och bosatta utanför Åland• Öka andelen kvinnor och unga som kandiderar i allmänna val• Öka andelen kvinnor och unga som väljs till politiska förtroendeposter
2 Demokratin ska intressera och engagera	<ul style="list-style-type: none">• Öka kunskapen om demokratin, särskilt bland unga och inflyttade• Öka det politiska intresset, särskilt bland unga
3 Demokratin ska vara välfungerande och uthållig	<ul style="list-style-type: none">• De allmänna valen ska vara välfungerande• Minska andelen blanka och ogiltiga röster• Det demokratiska systemet ska vara konstruerat för att kunna hantera olika störningssituationer och kriser
4 De demokratiska institutionerna ska vara öppna, transparenta och förtroendeingivande	<ul style="list-style-type: none">• Minska andelen som upplever att de har egna erfarenheter av korruption• Öka förtroendet för de politiska institutionerna• Förbättra öppenheten rörande lagstiftningsprojekt och andra projekt inom förvaltningen
5 Det demokratiska samtalet ska vara livligt men tryggt	<ul style="list-style-type: none">• Öka den mellanmännsliga tilliten• Minska hot, hat och kränkningar som riktar sig mot förtroendevalda• Värna det demokratiska samtalet
6 Det demokratiska samhället ska vara jämställt, jämlikt och fritt från diskriminering	<ul style="list-style-type: none">• Minska andelen som anger att de har upplevt diskriminering• Öka tryggheten i samhället, minska hat, hot och kränkningar

Bilaga 1: Utgångsvärden

Nedan listas utgångsvärden för de indikatorer som fastställs i kapitel 5. Samtliga mål i kapitel 5 har inte målsättningar som kan mätas på ett självklart sätt, detta reducerar inte deras betydelse.

1 Demokratin ska vara levande och kännetecknas av delaktighet

Delmål/indikatorer	Utgångsvärde
Öka det totala valdeltagandet	Lagtingsvalet 2023: 68,3 % Kommunalvalet 2023: 64,0 %
Öka valdeltagandet bland unga (18–25 år)	Lagtingsvalet 2023: 44,9 % Kommunalvalet 2023: 42,9 %
Öka valdeltagandet bland män	Lagtingsvalet 2023: 65,9 % Kommunalvalet 2023: 61,4 %
Öka valdeltagandet bland inflyttade	Lagtingsvalet 2023, födda i: <ul style="list-style-type: none">• Övriga norden (inte i Finland och Sverige): 61,4 %• Övriga Europa: 52,7 %• Övriga länder: 54,0 % Kommunalvalet 2023, födda i: <ul style="list-style-type: none">• Övriga norden (inte i Finland och Sverige): 43,4%• Baltikum: 19,8 %• Övriga Europa: 29,5 %• Övriga länder: 34,3 %
Öka valdeltagandet bland bosatta utanför Åland	Lagtingsvalet 2023: 27,0 %
Öka andelen kvinnor som kandiderar i allmänna val	Lagtingsvalet 2023: 40,0 % Kommunalvalet 2023: 41,7 %
Öka andelen unga (18–29 år) som kandiderar i allmänna val	Lagtingsvalet 2023: 3,4 % Kommunalvalet 2023: 4,4 %
Öka andelen kvinnor som väljs till politiska förtroendeposter	Lagtingsvalet 2023: 33,3 % Kommunalvalet 2023: 41,8 %
Öka andelen unga (18–29 år) som väljs till politiska förtroendeposter	Lagtingsvalet 2023: 0,0 % Kommunalvalet 2023: 4,8

2 Demokratin ska intressera och engagera

Delmål/indikatorer	Utgångsvärde
Öka det politiska intresset generellt	ÅSUB tillsitsstudie 2022: 51 % mycket eller ganska intresserade
Öka det politiska intresset bland unga (16–29 år)	ÅSUB tillsitsstudie 2022: 31 % mycket eller ganska intresserade

3 Demokratin ska vara välfungerande och uthållig

Delmål/indikatorer	Utgångsvärde
Minska andelen blanka och ogiltiga röster i allmänna val	Lagtingsvalet 2023: 1,0 % blanka och 2,4 % ogiltiga röster

	Kommunalvalet 2023: 2,1 % blanka och 2,9 % ogiltiga
--	---

4 De demokratiska institutionerna ska vara öppna, transparenta och förtroendeingivande

Delmål/indikatorer	Utgångsvärde
Minska andelen som upplever att de har egna erfarenheter av korruption på Åland	ÅSUB tillitsstudie 2022: 24 %
Öka förtroendet för de politiska institutionerna	ÅSUB tillitsstudie 2022, mycket eller ganska stort förtroende: <ul style="list-style-type: none"> • De politiska partierna: 17 % • Kommunala beslutsfattare: 26 % • Ålands landskapsregering: 30 % • Ålands lagting: 32 %

5 Det demokratiska samtalet ska vara livligt men tryggt

Delmål/indikatorer	Utgångsvärde
Öka den mellanmänskliga tilliten	ÅSUB tillitsstudie 2022: <ul style="list-style-type: none"> • 59 % hög tillit • 31 % medelhög tillit • 10 % låg tillit
Minska hot, hat och kränkningar som riktar sig mot förtroendevalda	ÅSUB:s undersökning om den politiska vardagen, skala 0–10 där 0 är aldrig och 10 ofta Direkta hot mot lagtingspolitiker (medeltal): <ul style="list-style-type: none"> • På sociala medier: kvinnor 5,8, män 1,6 • I den politiska vardagen: kvinnor 4,4, män 1,1 Kränkande bemötande i den politiska vardagen mot lagtingspolitiker (medeltal): <ul style="list-style-type: none"> • Kvinnor: 7,4 • Män: 3,4

6 Det demokratiska samhället ska vara jämställt, jämlikt och fritt från diskriminering

Delmål/indikatorer	Utgångsvärde
Minska andelen som anger att de har upplevt diskriminering	ÅSUB diskrimineringsstudie 2021: 33 %
Öka andelen som anger att de känner sig mycket trygga om de går ut ensamma sent någon kväll i området där de bor	ÅSUB tillitsstudie 2022: <ul style="list-style-type: none"> • 65 % mycket trygga • 31 % ganska trygga • 3 % otrygga • 1 % mycket otrygga